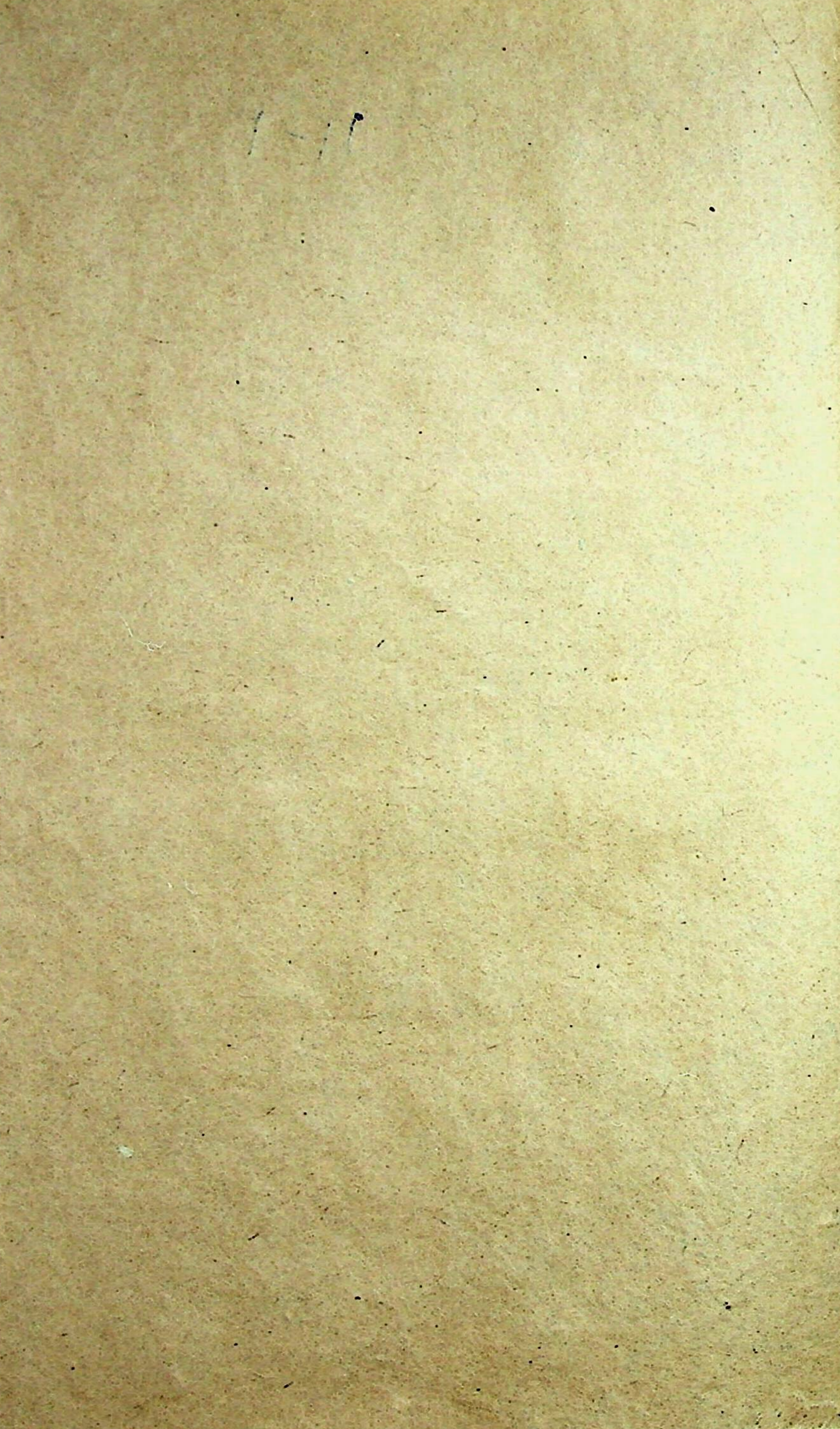
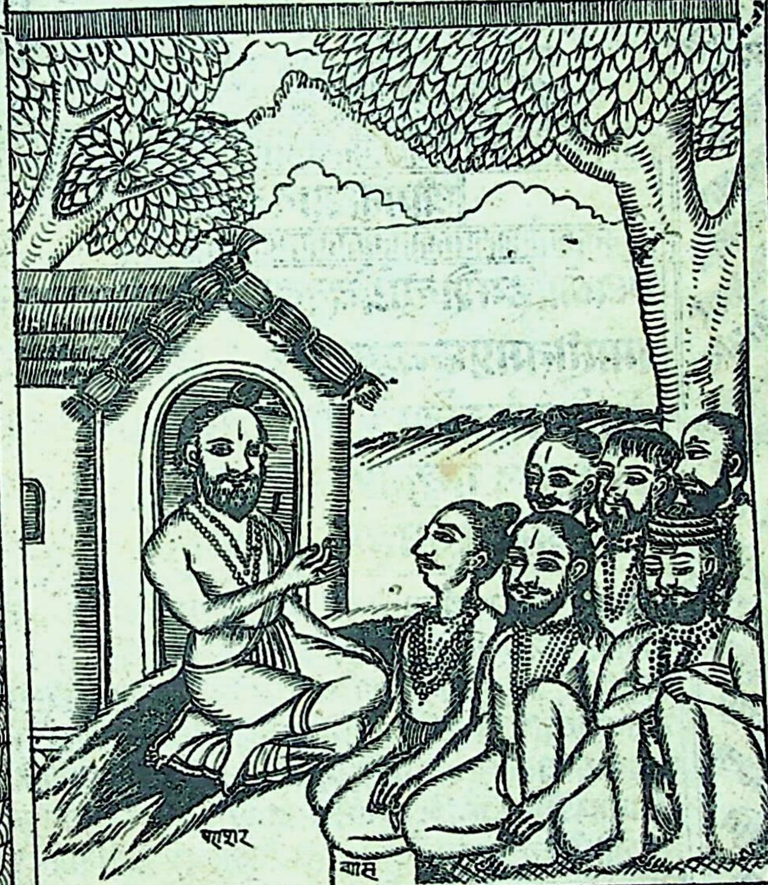
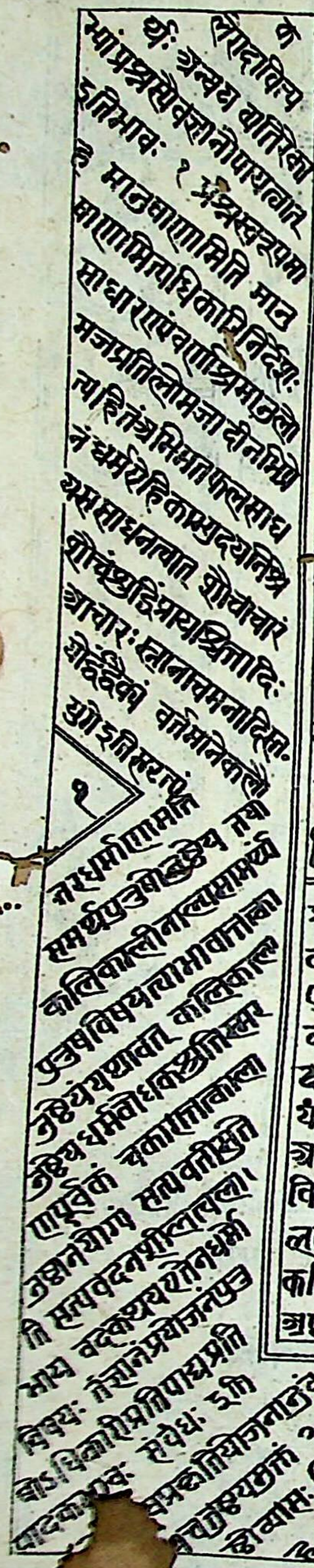
11-1

पोथीपाराशरस्मृतितिलधरणीधरनिर्मितपंडि
तबैजनाथकीआज्ञाकांक्षासेबिपृष्ठेउनकेकोईनछापे

यहपोथीपछापीगईमतबयसमरहिंदमेंएहतमाम
मुंशीअयोध्याप्रसादकेबफ़र्मायसपंडितबैजनाथके

श्रीगणेशायनमः १

अथासीनंहिमशैलाग्रेदेवदारुवनालये व्यासमेका
ग्रमासीनमपृच्छन्नृषयःपुरा १ मानुषाणांहितंध
र्मंवर्त्तमानेकलौयुगे शौचाचारंयथावच्चवदसत्य
वतीसुत २ तच्छ्रुत्वाऋषिवाक्यंतुसशिष्योग्न्यर्कस
न्निभः प्रत्युवाचमहातेजाःश्रुतिस्मृतिविशारदः

श्रीगणेशायनमः श्रीरामचंद्रायनमः प्रणम्यश्वांतगंशांतंजान
कीकांतमीश्वरं विद्वन्मनोहराम्सिंधोर्धर्मरत्नमुदीर्य्यते १ इह
खलुकलिकालुष्टेयान् वर्णाश्रमधर्मान् भगवत्पराशरमुखा
दाकर्ण्यकश्चिद्द्विपश्चिन्मुनिरनवधैरष्टोनषट्शतश्लोकैर्द्वा
दशाध्यायकल्पनयानिबध्नन्ग्रंथमवतारयति अथेतिउपन
यनानंतरशौचाचारशिक्षोपदेशादथशब्दःपतनयनानंतर्यार्थ
कइति शौचाचारज्ञानहेतोः हिमशैलाग्रइतिविविक्तदेशकथ
विक्षेपकारणाभावज्ञापनाय देवदारुवनालयेइति मनोत्कृ
लत्वबोधनाय व्यासंपराशरात्मजं एकाग्रं अष्टांगयोगपाटवेनै
कस्मिन्ब्रह्मणिस्थिरीकृतचित्तं आसीनमेकाग्रंनिर्वाहायस्थितं
अपृच्छन्पृष्टवंतः केतेऋषयः वेदमंत्रद्रष्टारस्तापसाःकदापुरा

प्रतिवचनमाह नचेति सर्वतत्वज्ञानाभावकथनंपितृप्रशंसार्थं
पराशरस्यैव प्रतिकल्पंकलिधर्मप्रतिवचनाऽधिकारित्वमितिसूचयि
तुं ...ऽयः अतःसतोऽहंकथंधर्मंवदामि अस्मत्पितैवपराशरएवप्रष्टव्य

नचाहंसर्वतत्वज्ञःकथंधर्मंवदाम्यहम् अस्मत्पितैव
प्रष्टव्य इतिव्यासःसुतोऽवदत् ४ ततस्तुऋषयस्सर्वे
धर्मतत्वार्थकांक्षिणः ऋषिंव्यासंपुरस्कृत्यगता
बदरिकाश्रमं ५ नानापुष्पलताकीर्णंफलवृक्षै
रलंकृतं नदीप्रस्रवणोपेतंपुण्यतीर्थोपशोभितं ६
मृगपक्षिनिनादाढ्यंदेवतायतनावृतं यक्षगांधर्वसि
द्धैश्चनृत्यगीतैरलंकृतं ७ तस्मिन्नृषिसभामध्ये श
क्तिपुत्रंपराशरं सुखासीनंमहातेजा मुनिमुख्यगणावृ
तं ८ कृतांजलिपुटोभूत्वाव्यासस्तुऋषिभिःसह प्रद
क्षिणाभिवादैश्चतमृषिंसमपूजयत् ९ ततस्संतुष्टहृ
दयःपराशरमहामुनिः आहसुस्वागतंब्रूहीत्यासी
नोमुनिपुंगवः १० कुशलंसम्यगित्युक्त्वाव्यासःपृ
च्छत्यनंतरं यदिजानासिमेभक्तिंस्नेहाद्वाभक्तवत्सल
११ धर्मंकथयमेतातअनुग्राह्योह्यहंतव श्रुतामेमा
नवाधर्मावासिष्ठाःकाश्यपास्तथा १२

व्यासोऽवदत् ४ इत्थंमत्पुत्रकाख्ति किंचकरणमाह ततइतिधर्मतत्वार्थ
कांक्षिणः कलिकालानुष्ठेयधर्मस्यातिमवाधितत्वपंस एवार्थस्तं

नांगादिपदानामनुषक्तेनच्छुतपदेनसंबंधः ११।१२।१३।१४ यदिस्म
र्त्तोधर्माः श्रुतास्तर्हि किं श्रौतधर्मो ऽधुनावर्त्ततित्वाइत्याशंक्याह
श्रुतोहीति अस्मिन्वर्त्तमाने मन्वंतरे तथा तदंतर्गतेषु कृतत्रेता
परेषु आदिपदाद्द्वापरस्यैव ग्रहणं न कलेः तस्य प्रायेण श्रौतधर्मा
कलत्वात् श्रुत्यर्थाः अग्निहोत्रादयः स्मृताः श्रुताः त्वेमत आनासीतिदि
शब्दार्थः तत्रहेतुः भवत्प्रोक्ता इति स्मृतास्तु पुनर्वर्त्तन्ति त्वेशं।

गार्गीयो गौतमीयश्च तथा चोशनसः स्मृताः अत्रे
र्विष्णोश्च संवर्त्तदक्षांगिरसस्तथा १३ शातातप
हारीतयाज्ञवल्क्यास्तथैव च आपस्तंबकृता धर्माः
शंखस्य लिखितस्य च १४ कात्यायनकृताश्चैव तथा
प्राचेतसान्मुनेः श्रुता ह्येते भवत्प्रोक्ताः श्रुत्यर्था मे न वि
स्मृताः १५ अस्मिन्मन्वंतरे धर्माः कृतत्रेतादिके युगे सर्वे ध
र्माः कृते जाताः सर्वे नष्टाः कलौ युगे १६ चातुर्वर्ण्यसमाचा
रं किंचित्साधारणं वद चतुर्णामपि वर्णानां कर्त्तव्यं धर्म
कोविदैः १७ ब्रूहि धर्मस्वरूपज्ञ सूक्ष्मं स्थूलं च विस्तरात्

कायामाह नविस्मृता इति अनेन कलिधर्मविषयक एव प्रश्न इति स्पष्टी
कृतं १५ तएवधर्माः किं कलौ न संति न संत्येवेत्याह सर्वे इति देशकालवयो
वस्थाभेदेन कृतादियुगे धर्मास्ते सत्ययुगे समर्थपुरुषानुष्ठेयत्वेन जाताः
कलौ तु त्रिपाद्धीनत्वेन तुरीयमात्रेण तिष्ठतीत्यादि स्मरणात् सर्वे नष्टाः
अतोल्पसामर्थ्यत्वात् वे एपि स्वसमागतमनुष्ठेयं समाचारं विशेषानादरेण स
र्वसाधारणं किंचिद्वदेति अहिंसादिसाधारणं धर्मं प्रश्नाय सिति त्वा
नमयुक्तं अनेनैतदप्रतिपादनान्न्यूनोत्तरत्वप्रसंगात् नतु चातुर्वर्ण्यधर्मप्र
श्नोयमनुपपन्नः कलौ क्षत्रियवैश्ययोरभावात् शूद्रागर्भोद्भिदो रा
जन्महानंदिसुतो बली महापद्म इह क्षितौ नंदः क्षत्रियनाशः।

इति निर्णयः स्वरूपेस्थूलं सूक्ष्मं च कालेनोंप्राहेति १८ वक्ष्याणे पु
धर्मतत्वग्रहणाय सा विधानता विधत्ते श्रुत्वेति हे पुत्र पुत्रीमगर
विन्नाणामसर्थं श्रुत्वा यासह समागतानुजयो पिश्र एवं तु १९ स्वो
क्तिस्य शंकायां कारणाय मवाह नित्यतां वक्रमाह कल्पेक

व्यासवाक्यावसानेतु मुनिमुख्यः पराशरः १८ ध
र्मस्य निर्णयं प्राह सूक्ष्मं स्थूलं च विस्तरात् श्रृणु पु
त्र प्रवक्ष्यामि श्रृण्वंतु मुनयस्तथा १९ कल्पेकल्पे
क्षयोत्पत्त्या ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः श्रुतिस्मृतिसदाचा
रनिर्णेतारश्च सर्वदा २० न कश्चिद्वेदकर्ता च वेदं
स्मृत्वा चतुर्मुखः तथैव धर्मान्स्मरति मनुः कल्पां
तरेंतरे २१ अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेपरे
अन्ये कलियुगे नृणां युगरूपानुसारतः २२ तपः परं
कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमे
वकलौयुगे २३ कृते तु मानवा धर्मास्त्रेतायां गौत
माः स्मृताः द्वापरे शंखलिखिताः कलौ पाराशराः स्मृ

ताः २४

ल्पइति कल्पो तेजगदस्मिन्काल इति कल्पः अवांतरो महाकल्प
श्च उभयविधश्च संख्यातास्तदुक्तं कल्पेकल्पइति क्षयस्य पूर्वनि
र्देशः संसारानादित्वसूचनाय सदाचारः होलिकाद्याचारः एते सर्वे

धीनामपि प्राणाहितीतिवानीति
ता २१ धर्मस्य दर्पणपाहस्यर्थः
अन्यस्मि: मननतपश्चप्रहरति
हेतुमाह आद्यपतनवादिति २२
कृतयुगे विकपाल्वादिति तपःपरमिति
नद्विवादहरति तपःपरमिति
हस्त्वाधयणादिविसिद्दे
श्वापराणातपः बाह्येन्द्रियवहति
तिधिनामदर्शनं चानवप्या
तिष्ठासः द्वियैसंः द्रव्यास्थपक्षे
महसर्पणंदानामिति २३ प
ने धर्मावस्थाः

५

मह वापस्याविवक्षा
हवेतेति अन्यस्थाव्या
नास्याद्विभिधानमुपरि हि
वेभोधारयतीपत्रे पहेम
त्रिगदैनहिशाहेनसमानार्थ
नयाप्रसिद्धवद्धवदेनाति
श्रिवंकल्पयति तेनकलौप
राशरोक्ता धर्मानगत्याइति
विधिः वार्तिश्रीपौर्णमासाम
न्यायेदृश्यतोश्रमावास्या
यामितिवत् अनेन

प्रतियुगधर्मेतत्प्रमाणव्यवस्थामुक्त्वा अर्थमिश्रानकस्थानत्यागव्यव
स्थामाह त्यजेदिति एकराजाज्ञावशवर्तिग्राममसमूहोदेशः एते
नग्रामोव्याख्यातः कलपदेनपतितस्यपिंडाउच्यंते कर्तृपा
पतिपुरुषएवेति २५ अथपातित्यनिमित्तव्यवस्थामाह अ

त्यजेद्देशंकृतयुगेत्रेतायांग्राममुत्सृजेत् द्वापरे
कुलमेकंतुकर्तारंतुकलौयुगे २५ कृतेसंभाष
णादेवत्रेतायांस्पर्शनेनच द्वापरेत्वन्नमादाय
कलौपतितकर्मणा २६ कृतेतात्क्षणिकःशापस्त्रे
तायांदशभिर्दिनैः द्वापरेत्वेकमासेनकलौसंव
त्सरेणतु २७ अभिगम्यकृतेदानंत्रेतास्वाहूयदी
यते द्वापरेयाचमानायसेवयादीयतेकलौ २८ अ
भिगम्योत्तमंदानमाहूयैवतुमध्यमं अधमंयाचमा
नायसेवादानंतुनिष्फलं २९ जितोधर्मोह्यधर्मेण
सत्यंचैवानृतेनच जिताश्चौरैश्चराजानःस्त्रीभिश्च
पुरुषाःकलौ ३० सीदंतिचाग्निहोत्राणिगुरुपूजा
प्रणश्यति कुमार्यश्चप्रसूयंतेअस्मिन्कलियुगेसदा

तेसंभाषणादिति प्रीत्यापरस्परमभिलापःसंभाषणं परस्परमंग
संपर्कःस्पर्शनं चकारात्संभाषणं अन्नमोदनं पतितान्नंभक्त्वे
त्यर्थः कर्मणाब्रह्महत्यादिनापततिद्विजातिकर्मानर्होभवति
२६ इदानीमज्ञातमहापुरुषादिशापपरिपाककालव्यव
स्थामाह कृतइति मएवक्षणस्तात्क्षणोभवस्तात्क्षणिकःशापः

तपआदिधर्महेतुमाह कृतेत्विति कृच्छ्रचांद्रायणादिनाऽस्थिशुष्क
सांतपस्तस्यप्राणानामस्थिगतत्वेनसुकरत्वात् बाह्येंद्रियवि
गृहेद्ववज्ञात्तुक्षयेपिमांसानुपक्षयायांज्ञानंसुकरमिति अन्नत्या
गेपिदेहोक्षयइति यागसिद्धिः अन्नस्यात्यागेपिदानंकरमिति

कोस्त्वस्थिगताः प्राणास्त्रेतायांमांसमाश्रिताः द्वा
परेरुधिरंचैवकलौत्वन्नादिषुस्थिताः ३२ युगेयुगे
चयेधर्मास्तत्रतत्रचयेद्विजाः तेषांनिंदानकर्तव्याय
गरूपाहितेद्विजाः ३३ युगेयुगेतुसामर्थ्यंशेषंमुनि
भिभाषितं पराशरेणचाप्युक्तं प्रायश्चित्तंविधीयते
३४ अहमद्यैवतत्सर्वमनुस्मृत्यब्रवीमिवः चातुर्व
र्ण्यसमाचारंश्रृण्वंतुमुनिपुंगवाः ३५ पराशरमतंपु
ण्यंपवित्रंपापनाशनं चिंतितंब्राह्मणार्थायधर्मसं
स्थापनायच ३६ चतुर्णामपिवर्णानामाचारोधर्म
पालकः आचारभ्रष्टदेहानांभवेद्धर्मःपराङ्मुखः ३
७ षट्कर्माभिरतोनित्यंदेवतातिथिपूजकः हुत
शेषंतुभुंजानोब्राह्मणोनावसीदति ३८ ३८

क्रमेणभावः ३२ नन्वेवंधर्मस्तपआदिहेत्वादिरहितेषुकलिध
र्मोदानयोपिकथंसंगच्छतेषामपिदातृदेयपात्रादिशुद्ध्यधीन
त्वादित्यत्याह युगेयुगइति कृतादौगवालंभादयः कलौस्वयं
कृषिकरणादयस्तेषांनिषिद्धानामपिनिंदानकर्तव्या तदनुष्ठात्री
णांद्विजानांच यतोयुगानुरूपाइति कलावल्पप्रभावत्वेननादत्र

दिने दिनेकर्तव्यानि षट्कर्माण्याह संध्येति अत्र यद्यपि शास्त्रे
मार्गे ध्यायाः प्राथम्यं प्रतीयते तथापि प्रशिंज्ञहोति यवाग्रे इती
त्यादौ विवाधेक्रमस्य वलवत्वात्स्नानस्य प्राथम्यमवगंतव्यं वा
तुतः संध्यायुक्तं स्नानमित्येकमेव कर्मनतु कर्मद्वयं अन्यथा

संध्या स्नानं जपो होमो देवतातिथिपूजनं आतिथ्यं
वैश्वदेवं च षट्कर्माणि दिने दिने ३९ इष्टो वा यदि वा
द्वेष्यो मूर्खः पंडित एव वा वैश्वदेवे तु संप्राप्तः सोतिथिः
स्वर्गसंक्रमः ४० दूराध्वोपगतं श्रांतं वैश्वदेव उप
स्थितं अतिथिं तं विजानीयान्नातिथिः पूर्वमागतः
४१ न पृच्छेद्गोत्रचरणे स्वाध्यायं च व्रतानि च हृदये
कल्पयेत्तस्मिन्सर्वदेवमयो हि सः ४२ नैकग्रामी
णमतिथिं संगृह्णीत कदाचन अनित्यमागतो यस्मा
त्तस्मादतिथिरुच्यते ४३ अतिथिं तत्र संप्राप्तं पूजये
त्स्वागतादिना तथासनप्रदानेन पादप्रक्षालनेन
च ४४ आसनावसथौ शय्यामनुव्रज्यामुपासनम्
उत्तमेषूत्तमं कुर्याद्धीने हीनं समे समं ४५ अपूर्वः
सुव्रती विप्रो ह्यपूर्वश्चातिथिस्तथा वेदाभ्यासरतो
नित्यमपूर्वो हि दिने दिने ४६

व्याप्तौ षट्कर्माणीत्यस्याव्याघातापत्तेरतः संध्यादिकर्मणां स्ना
नएवकालस्मरणात्स्नानपूर्वकर्तव्यं ततः संध्येति तत्व अस्नात्वा
नाचरेत्कर्मेति स्नानस्य सर्वकर्मांगत्वात् नच संध्याहीनो शुचि

वैश्वदेवइति वैश्वदेवात्पूर्वमागते भिक्षौ चतुर्थांशमितं वैश्वदेवार्थं किंचिदन्नं पृथक्कृत्वा भिक्षुं संभोज्य विसर्जयेत् ४७

वैश्वदेवे तु संप्राप्ते भिक्षुके गृहमागते उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षुकं तु विसर्जयेत् ४७ यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामिनावुभौ तयोरन्नमदत्वा तु भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ४८ दद्याच्च भिक्षात्रितयं परिव्राड्ब्रह्मचारिणोः इच्छया च ततो दद्याद्विभवे सत्यवारितं ४९ यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात्पुनर्जलं तद्भैक्षं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमं ५० वैश्वदेवकृतान्दोषाञ्छक्तो भिक्षुर्व्यपोहितुं न हि भिक्षुकृतान्दोषान्वैश्वदेवो व्यपोहति ५१ वैश्वदेवविहीना ये आतिथ्येन विवर्जिताः सर्वे ते नरकं यांति काकयोनिं व्रजंति ते ५२ चौरो वा यदि चांडालः शत्रुर्वा पितृघातकः वैश्वदेवे तु संप्राप्तः सोऽतिथिः सर्वसंमतः ५३ यो वेष्टितशिरा भुंक्ते यो भुंक्ते दक्षिणामुखः वामपादकरन्यस्तं तद्वै रक्षांसि भुंजते ५४ काष्ठभारसहस्रेण घृतकुंभशतेन च अतिथिर्यस्य भग्नाशस्तस्य होमो निरर्थकः ५५

अभोजने दोषमाह यतिश्चेति तयोः यतिब्रह्मचारिणोः संप्रदा

ब्राह्मणास्यमुखं क्षेत्रं निरूषरमकंटकं वापये...
वीजानि सा कृषिः सर्वकामिका ५६ सुक्षेत्रे...
येहीजं सुपात्रे निःक्षिपेद्धनं सुक्षेत्रे च सुपात्रे च हु
तं तन्नविनश्यति ५७ अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहो
त्प्रतिनिवर्तते पितरस्तस्य नाश्नंति दशवर्षाणि पं
च ५८ नानुगृह्णाति यो विप्रो ह्यतिथिं वेदपारगम्
दत्वा चान्नमात्रं तु भुक्त्वा भुंक्ते तु किल्बिषं ५९ अ
ग्नौः ह्यनधीयाना यत्र भैक्ष्यचरा द्विजाः तं ग्रामं दंडये
द्राजा चौरभक्तप्रदो हि सः ६० क्षत्रियो हि प्रजा रक्षन्
शस्त्रपाणिः प्रदंडवान् निर्जित्य परसैन्यानि क्षितिं ध
र्मेण पालयन् ६१ पुष्पं फलं विचिन्वन्यान्मूलच्छेदं वि
र्जयेत् मालाकार इवारामे न यथांगारकारकः ६२
लाभकारस्तथा रत्नगवां च परिपालनं वाणिज्यं कृषिका
र्यं च वैश्यवृत्तिरुदाहृता ६३ शूद्राणां द्विजशुश्रूषा प
रधर्मः प्रकीर्तितः अन्यथा कुरुते किंचित्तद्भवेत्तस्य निष्फ
लं ६४ विक्रीडन्मद्यमांसानि ह्यभक्ष्यस्य च भक्षणं
कुर्वन्नगम्यागमनं शूद्रः पतति तत्क्षणात् ६५ ल
वणं मधु तैलं च दधि तक्रं घृतं पयः न दुष्येच्छूद्र
जातीनां कुर्यात्सर्वेषु विक्रयं ६६

न...माह कपिलेति नरकभीरुणा...कपिलाक्षीरपाना
दिन...मिति ६० इतिश्रीपाराशरीयेस्मृत्यर्थसारे धर्मरत्नप्र

कपिलाक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च वेदाक्षरवि।
चारेण शूद्रस्य न मोक्षं ६० इतिश्रीपाराशरीये।
धर्मशास्त्रे चातुर्वर्ण्याश्रमे नाम प्रथमोऽध्यायः १ अतः
परं गृहस्थस्य कर्माचारं कलौ युगे धर्मं साधारणं श
क्त्या चातुर्वर्ण्याश्रमागतं १ तं प्रवक्ष्याम्यहं पूर्वं पर।
शरवचो यथा षट्कर्मनिरतो विप्रः कृषिकर्माणि का
रेत् २ क्षुधितं तृषितं श्रान्तं बलीवर्दं न योजयेत् ही
नांगं व्याधितं क्लीबं वृषं विप्रो न वाहयेत् ३ स्थिरांगं
नीरुजं तृप्तं सुनर्दं षंढवर्जितं वाहयेद्दिवसस्यार्द्धं पश्चा
त्स्नानं समाचरेत् ४ जप्यं देवार्चनं होमं स्वाध्यायं चै
वमभ्यसेत् एकद्वित्रिचतुर्विप्रान्भोजयेत्स्नातकान्द्वि।
जः ५ स्वयं कृष्टे तथा क्षेत्रे धान्यैश्च स्वयमर्जितैः निर्व
पेत्पंचयज्ञांश्च क्रतुदीक्षां च कारयेत् ६ तिला रसा न वि
क्रेया विक्रेया धान्यतत्समाः विप्रस्यैवंविधा वृत्तिस्तृ
णकाष्ठादिविक्रयः ७ ब्राह्मणश्चेत्कृषिं कुर्यात्तन्म
हादोषमाप्नुयात् संवत्सरेण यत्पापं मत्स्यघाती समाप्नुयात् ... देका...हेन लां
गली ८

थमोऽध्यायः १ इदानीं जीवनहेतुम्...साधारणधर्मं वक्तुं द्वितीयोऽध्या

त्वात् ब्राह्मणग्रहणं वैश्यस्य दोषाभावसूचनार्थं उक्तं ऋषिसमह
त्वं विप्रादीन्करोति संवत्सरेणेति अयमुखेनहलेन लांगलेनाक
अत एवमनुनाकृषिंयत्नेनवर्जयेदित्युक्तं नचायंदोषः वलयज्ञा
स्यवक्ष्यमाणत्वात् ८ उक्तदोषसमं कर्मान्तरप्रशक्तोदोषमाह पा

पाशको मत्स्यघाती च व्याधः शाकुनिकस्तथा अदा
ताकर्षकश्चैव सर्वेते समभागिनः ९ वृक्षं छित्त्वा महीं
भित्त्वा हत्वा च कृमिकीटकान् कर्षकः खलयज्ञेन स
र्वपापैः प्रमुच्यते १० यो न दद्याद्द्विजातिभ्यो राशिमू
लमुपागताः स चोरः स च पापिष्ठो ब्रह्मघ्नं तं विनिर्दिशे
त् ११ राज्ञे दत्वा तु षड्भागं देवानां चैकविंशतिं विप्राणां
त्रिंशकं भागं सर्वपापैः प्रमुच्यते १२ क्षत्रियोपि कृषिं
कृत्वा देवान्विप्रांश्च पूजयेत् वैश्यः शूद्रस्तथा कुर्या
त्कृषिवाणिज्यशिल्पकं १३ विकर्म कुर्वतः शूद्रा द्विज
शुश्रूषणोज्झिताः भवन्त्यल्पायुषस्ते वै निरयं यान्त्यसं
शयं १४ चतुर्णामपि वर्णानामेष धर्मः सनातनः १५
इति श्रीपा॰ गृहस्थधर्माचारो नाम द्वितीयोऽध्यायः २
अतः शुद्धिं प्रवक्ष्यामि जनने मरणे तथा ॥

पाशक इति वागुरया मृगग्राही पाशकः मत्स्यघाती कैवर्तादिः व्या
धो मृगवधजीवी शाकुनिकः पक्षिघाती अदाता खलयज्ञहीनः ए
ते तुल्यप्रत्यवायाः ९ निमित्तमभिधाय नैमित्तिकमाह वृक्षमिति
उक्तपापानां खलयज्ञः प्रायश्चित्तं तान्वदन्पञ्चसप्तति मूले विप्रादि

नीनोदशभिर्द्दिनैरिति वक्ष्यमाणामपि अग्निवेदविहीनपरत्वमेव
पाणकेवलवेदविषयमेतद्वाक्यमिति अहाकेवलवेदत्वेनि
साति नचात्र तुशब्दश्रवणात्तस्य चनिषेधार्थकत्वात्केवलाद्
यसंकोचो निषेधादेकाहाच्छुद्धाते विप्रो योग्निवेदसमन्वित इत्यादि
संकोचेनाश्रयणीय इति वाच्यं तुशब्दस्य निषेधार्थकतायाः कुत्राप्यदृष्ट

दिनत्रयेणाशुद्ध्यंति क्षत्रियाः १ क्षत्रियो
द्वादशाहेन वैश्यः पंचदशाहकैः शूद्रः शुद्ध्यति मा
सेन पराशरवचो यथा २ उपासने तु विप्राणामंगशु
द्धिस्तु जायते ब्राह्मणानां प्रसूते तु देहस्पर्शो विधी
यते ३ जातो विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः
वैश्यः पंचदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ४ एकाहा
च्छुद्ध्यते विप्रो योग्निवेदसमन्वितः त्र्यहात्केवलवे
दस्तु द्विहीनो दशभिर्द्दिनैः ५ जन्मकर्मपरिभ्रष्टः
संध्योपासनवर्जितः नामधारकविप्रस्तु दशाह
सूतकी भवेत् ६ एकपिंडास्तु दायादाः पृथग्दारनि
केतनाः जन्मन्यपि विपत्तौ च तेषां तत्सूतकं भवेत् ७

त्वात् पूर्वपक्षत्वव्यवच्छेदार्थस्तु तुशब्द उपक्रांतमग्निवेदसमन्वि
तमेवावच्छिनत्ति अथ संकोचनिषेधस्तु तुशब्दस्य तत्रादिसि
द्धस्त्रिमात्रपरत्वात् स्वाध्यायशब्दस्यैकदेशाध्ययनपरत्वाद्
पपद्यते दशरात्रमतः परमिति वक्ष्यमाणमपि क्षत्रियादिपरत
याद्विहीनविप्रपरतया वोपपद्यत इति अथवा दिनत्रयेणाशुद्धि
कथनमस्पृश्यत्वलक्षणाशुद्धिनिवृत्तितात्पर्यं दशरात्रमतः पर

तिविषयाणि ७ जननेन
णानाशौचकालमाह जा
तावेकेनाशौचावनामि
कं सपिंडानां त्रयमषष्ठ दश
गिनिपवनत्रयमपि पंचषष्ठपूर्ण
मदिनपुत्र त्र्यहादि विषय
स्त्वनुसृतं स्नानादिविषयव्य
स्थानाभावविषयत्वाच्च स्य
४ द्विविधाशौचसंकोचमाप
प्रत्यवविशेषसंकोचापि हि
द्यति एकाहादि त्रिपक्ष
स्पृतिः क्वाचित्केवलवेदाग्निवेदा
सः केवलवेदाग्निवेदाहीनः तृष्ठ
प्रत्येतीति ७
नाद्यसंकोचे
त्वीचेणाद्य संकोचमयोग्य
गुणापकर्षेणाशौचाधिक्य
मध्यपदवदति वाक्यापि ग
र्भाधानादिर्मृतत्वप्राप
त्वेवचनकर्म विच्छेदाप
संभवेन्नामधारक इति ६
इदानीं सर्वाशौचपिंडाशौ
चमाह एकपिंड इति एकः
पिंडो देहस्तदुत्पादको येषां ते
सजातीया स्त्रियो नियता इति

न्नमेव निवर्तते सजातीयेषु वर्षेषु चतुर्थे भिन्नजातिषु इति हा
रसरवचनात् समानासमानजातीयसापिंड्यगोत्रैक्य
वर्कगोत्र इत्युक्तं तेन दत्तकपुत्रे सत्यपि जनकसापिंड्य
त्वमातान्वयस्य राशौचादिगोत्र ऋक्थजनयितुर्नभजे

नाकात्स्वजनकं गोत्रं चतुर्थे पुरुषे ग्राह्य दायादिष्वेद
मान्नोति पंचमो वाससपुत्रः ८ चतुर्थे दशरात्रंस्या
त्षण्निशाः पुंसपंचमे षष्ठे चतुरहाच्छुद्धिः सप्तमेत्व हि
त्र्यहात् ९ भवन्निर मणेचैव देशांतरस्थोथवा वा
लेप्रेतेच सद्यस्तत्सद्यः शौचं विधीयते १० देशांतरस्थ
... यदि न त्रिरात्रमहोरात्रंस
द्यः स्नात्वा विशुद्ध्यति ११ देशांतरगतो विप्रः प्रवासा
त्कालकारितात् देहनाशमनुप्राप्तस्तिथिर्नज्ञायते य
दि १२ कृष्णाष्टमीत्वमावास्या कृष्णावैकादशी भवेत्
उदकं पिंडदानं च तत्र श्राद्धं च कारयेत् १३ अजातदं
तायेबालायेचगर्भाद्विनिःसृताः नतेषामग्निसंस्का
रो नाशौचं नोदकक्रिया १४ यदि गर्भो विपद्येत स्रव
ति वापि योषितः यावन्मासस्थितो गर्भो दिनं तावत्तु सू
तकं १५ आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातः पंचमषष्ठयोः

मः सुत इति मनुवचनात् ८ एवमुक्तस्य सापिंड्यस्यान्वयव्याति
रेकाभ्यां पूर्णाशौचनिमित्तमाह चतुर्थ इति कूटस्थात् सप्तम
गणनया चतुर्थपुरुषे यावद्दशरात्रं तावदेव सापिंड्यात् स्तोः पं
चमे षड्रात्रं षष्ठे चतुःरात्रं सप्तमे त्रिरात्रं अत्र पंचमादिषु सापि
ण्डानिवृत्तिबोधनात् तन्निमित्तस्य पूर्णाशौचाभावप्रतिपादनान्न

संख्याविधानं सपिंड विषयं जातो विप्रो दशाहेनेति वचनं न तत् दशामयो
वानन्तं १६ बालस्याग्निसंस्कारे सत्याशौचं दर्शयति दंतजात इति
यस्यासौ दंतजातः तदनु पश्चाज्जातोऽजातः अनुत्पन्नदं
तयोः कृतचूडाख्यकर्म यस्य स कृतचूडस्तस्मिन्संस्थिते मृते

तः परं प्रसूतिः स्याद्दशाहं सूतकं भवेत् १६ दंतजा
तेऽजाते च कृतचूडे च संस्थिते अग्निसंस्कारणे ते
षां त्रिरात्रेणाशुचिर्भवेत् १७ आदंतजन्मनः सद्य
आचूडान्नैशिकी स्मृता त्रिरात्रमाव्रतादेशाद्दशरा
त्रमतः परं १८ ब्रह्मचारी गृहे येषां हूयते च हुताश
ने संपर्कं चेन्न कुर्वीत न तेषां तत्र सूतकं १९ संपर्का
द्दुष्यते विप्रो जनने मरणे तथा संपर्काच्च निवृत्तस्य न
प्रेतं नैव च सूतकं २० शिल्पिनः कारवो वैद्या दासीदा
सास्तथैव च राजानः श्रोत्रियाश्चैव सद्यःशौचाः प्र
कीर्तिताः २१ सव्रतः सत्रपूतश्च आहिताग्निश्च यो द्वि
जः राज्ञश्च सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति पार्थिवः २२ उद्य
तो निधने दाने आर्तो विप्रो निमंत्रितः तथैव ऋषिभिर्दृ
ष्टं यथाकालेन शुद्ध्यति २३ प्रसवे गृहमेधी तु न कुर्या
त्संकरं यदि दशाहाच्छुद्ध्यते माता अवगाह्य पिता शुचिः

मृतानामग्निसंस्कारे कृते सपिंडास्त्रिरात्रमशुचिः स्युरित्यर्थः दंतजाते
कृतचूडे तु अहोरात्रमिति विज्ञानेश्वरवचनं तेन न विषयं कृतचूडस्य तु अहोरात्रं
यमेनोक्तं १७ अथ वयोवस्थाविशेषेणाशौचविशेषं दर्शयति आ।

प्रसंगात्स्पर्शनिर्णयं कृत्वाशौचनिर्णयमाह सर्वेषामि
ति शावं शवनिमित्तं आशौचं स्पृश्यत्वं सर्वेषां सपिंडानां
सूतिनिमित्तं तु मातापित्रोरेव न सपिंडानां २५ संकोचमा
चान्तरं सूचितं तदाह यदि पत्न्यामिति संपर्कमुक्तलक्षणं

सर्वेषां शावमाशौचं मातापित्रोस्तु सूतकं सूतकं मा
तुरेव स्यादुपस्पृश्य पिता शुचिः २५ यदि पत्न्यां प्रसू
तायां संपर्कं कुरुते द्विजः सूतकं तु भवेत्तस्य यदि वि
प्रः षडङ्गवित् २६ संपर्काज्जायते दोषो नान्यो दो
षोऽस्ति वै द्विजे तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संपर्कं वर्जयेद्बु
धः २७ विवाहोत्सवयज्ञेषु त्वन्तरा मृतसूतके पू
र्वसंकल्पितं द्रव्यं दीयमानं न दुष्यति २८ अन्तरा तु
दशाहस्य पुनर्मरणजन्मनी तावत्स्यादशुचिर्वि
प्रो यावत्तत्स्यादनिर्दशं २९ ब्राह्मणार्थे विपन्ना
नां बन्दीग्रहणे तथा आहवेषु विपन्नानामेकरा
त्रमशौचकं ३० द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्यमंडलभे
दिनौ परिव्राड्योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः ३१
यत्र तत्र हतः शूरः शत्रुभिः परिवेष्टितः अक्षयाँल्ल
भते लोकान्यदि क्लीबं न भाषते ३२ सन्यस्तं ब्राह्मणं
दृष्ट्वा स्थानाच्चलति भास्करः

संपर्क एवाशौचकारणमित्याह संपर्कादिति दोषोऽस्पृश्यत्वं च

शेदृष्टि नाद्विष्टं नतस्य तिनानाभौः स्तुवंति ३५ तत्कालमरणफल किंचिमाह स्वयमनाह सुहूर्त्तानिक्रिकंबस स्वसत्याका: श्रायध ति ३६ रणमरणे यत्ता द्विशेषमाह यांतीति स्त सम्मुखः तपसाह दर्शनेन णादिना ह्यतिकामा: न यांति कामसंत्रपिपथा नतफल भोगानांतयांति यथासुखमुखं धर्मयुद्धसा नापि गजा: ३७ नतम

पृषमेमंडलंभित्वापरस्थानंप्रयास्यति ३३ यस्तुभग्ने
ष्वनीषविद्रवत्सुसमंततः परित्रातायदागछेत्सच
क्रतुफलंलभेत् ३४ यस्यछेदक्षतंगात्रंशरमुद्गर
यष्टिभिः देवकन्यास्तुतंवीरंहरंतिरमयंतिच ३५
देवांगनासहस्राणिशूरमायोधनेहतं त्वरमाणाः
प्रधावंतिममभर्त्ताममेतिच ३६ यंयज्ञसंघैस्तपसा
चविप्राःस्वर्गैषिणोवात्रयथैवयांति क्षणेनयां
त्येवहितत्रवीराःप्राणान्सुयुद्धेनपरित्यजंतः ३७
जितेनलभ्यतेलक्ष्मीर्मृतेनाप्सुरांगनाः क्षणवि
ध्वंसिकायोस्मिन्काचिंतामरणेरणे ३८ ललाटदे
शेरुधिरंस्रवच्चयस्याहवेतुप्रविशच्चवक्त्रं तत्सोमपा
नेनकिलास्यतुल्यंसंग्रामयज्ञेविधिवच्चदृष्टं ३९ अ
नाथंब्राह्मणंप्रेतंयेवहंतिद्विजातयः पदेपदेयज्ञफ
लमानुपूर्व्याल्लभंतिते ४० नतेषामशुभंकिंचित्पा
पंवाशुभकर्मणां जलावगाहनात्तेषांसद्यःशौचंविधी
यते ४१ असगोत्रमबंधुंचप्रेतीभूतंद्विजोत्तमं वहि
त्वाचदहित्वाचप्राणायामेनशुद्ध्यति ४२

अथरणेफलमाह यस्त्विति स्वसैन्येषुभग्नेषुस्वत्राणायेतस्ततः
पलायमानेषुयदापरित्राता सन्गच्छेत्सपदेपदेऽश्वमेधफलंलभे
त ३४ शस्त्रक्षतेनकालांतरेमरणेपितत्फलमित्याह यस्येति

णमना पूर्णासाम्राज्यम साधनानामात्रकं घणीति तत्राह निर्विथि जयतीति गि कारणनिष्ठा यदि सुदृष्टं वयाणि नेनहतो म्रियतेतदाणा ल्पेहिकामुष्मिकफलम सिद्धिरित्याह क्षणेन धनंवरांगनाकार्यं सभावत् प्रमानकायरक्षणेन पकायोत्थितवपाटः क्षणेन नाशप्रतिदासीनोयाति मरणचिंतानंतंका

१८

नकार्यानुदनी ३८ कदाचिद्रुधिरस्रावे प्रविष्टेनकोमपिस्यादित्य तत्राह ललाटेति संग्रा मेप्रहारवशाल्ललाटदे शेस्रवद्रुधिरंयस्यवक्त्रंमुखं प्रविशतिदस्यसोमपानेनतु ल्यं संग्राममखलक्षणयज्ञेत त्प्रतिपादकविधिनादृष्टं वेत्यर्थः ३९ अनाथप्रेत प्रवाहणादौसद्यःशौचविधि माह अनाथमिति

वैरहितं प्राणायामसंख्या मित्याह नात्स्मृतिरीत्यर्थः सनाहरति युक्तः ४१ वहनदहनसमर्थ श्रुवंति ग्रहिणांसामान्येनेविशे शोधितेति किं शुभकर्माणां संवादिनापापंस वमाह तेषामिति अना ग्रहिणांवाहकानांसद्य थपदेपदेयज्ञफलमित्या हुवंति ४० ऊर्ध्वतेषांसद्यःशौ बंधुहीनमदृष्टं यद्विवहंति

अनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा स्नात्वा सचै
लं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ४७ क्षत्रियं मृत
मज्ञानाद्ब्राह्मणो योनुगच्छति एकाहमशुचिर्भूत्वा पं
चगव्येन शुद्ध्यति ४८ शवं च वैश्यमज्ञानाद्ब्रा
ह्मणो योनुगच्छति कृत्वाशौचं द्विरात्रं च प्राणायामान्
षडाचरेत् ४९ प्रेतीभूतं तु यः शूद्रं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः
अनुगच्छेन्नीयमानं त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ५० त्रिरात्रे
तु ततः पूर्णे नदीं गत्वा समुद्रगां प्राणायामशतं कृत्वा
घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ५१ विनिर्वर्त्य यदा शूद्रा उदकां
तमुपस्थिताः द्विजैस्तदानुगन्तव्या एष धर्मः सनात
नः ५२ इति श्रीपाराशरीये धर्मशास्त्रे जननमरण
सूतकादिशुद्धिर्नाम तृतीयोध्यायः ३ अतिमाना
दतिक्रोधात्स्नेहाद्वा यदि वा भयात् उद्बध्नीयात्स्त्री पु
मान्वा गतिरेषा विधीयते १ पूयशोणितसम्पूर्णे अंधे
तमसि मज्जति षष्टिं वर्षसहस्राणि नरकं प्रतिपद्यते
२ नाशौचं नोदकं नाग्निं नाश्रुपातं च कारयेत् वो
ढारोग्निप्रदातारः पाशच्छेदकरास्तथा ३ तप्तकृच्छ्रे
ण शुद्ध्यन्तीत्येवमाह प्रजापतिः गोभिर्हतां तथोद्बद्धं
ब्राह्मणेन तु घातितम् ४ श्रीरघुनंदनाय नमः

हस्पतिं तु ये विप्राः पोद्वरो दाहकाश्चये अन्ये ये चा तु
नः पाशछेदकाश्चये ५ तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यन्तीत्येवं कर्यो
ब्राह्मणभोजनं अनडुत्सहिता गाश्च दद्युर्विप्राय द
क्षिणां ६ त्र्यहमुष्णं पिबेद्वारि त्र्यहमुष्णं पिबेत्पयः
त्र्यहमुष्णं पिबेत्सर्पिर्वायुभक्षो दिनत्रयं ७ षट्पलं तु
पिबेदंभस्त्रिपलं तु पयः पिबेत् पलमेकं पिबेत्सर्पिस्त
प्तकृच्छ्रं विधीयते ८ यो वै समाचरेद्विप्रः पतितादिष्व
कामतः पंचाहं वा दशाहं वा द्वादशाहमथापि वा
९ मासार्द्धं मासमेकं वा मासद्वयमथापि वा अब्दा
र्द्धमब्दमेकं वा भवेदूर्ध्वं तु तत्समः १० त्रिरात्रं प्रथमे
पक्षे द्वितीये कृच्छ्रमाचरेत् तृतीये चैव पक्षे तु कृच्छ्रं सां
तपनं चरेत् ११ चतुर्थे दशरात्रं स्यात्पराकः पंचमे मतः
कुर्याच्चांद्रायणं षष्ठे सप्तमे त्वैंदवद्वयं १२ शुद्ध्यर्थम
ष्टमे चैव षण्मासान्कृच्छ्रमाचरेत् पक्षसंख्याप्रमाणेन
सुवर्णान्यपि दक्षिणा १३ ऋतुस्नाता तु या नारी
भर्तारं नोपसर्पति सा मृता नरकं याति विधवा च पुनः
पुनः १४ ऋतुस्नातां तु यो भार्यां सन्निधौ नोप
गच्छति घोरायां भ्रूणहत्यायां युज्यते नात्र संशयः १५

न्याप्तिर्दिशति गोभिरिति यथोक्तधर्मकृतां तथा गोहतब्राह्मणेष्
तत्र अन्यथा पीनत्वजापत्तिः गोग्रहणात् शिष्टेदिंस्रा ह्युपलक्ष्यां ४

नकेवलं दत्तिकमेस्त्रिया:प्रत्यवायोभर्त्रीतिक्रमेपीत्याह दरिद्रं

मिति दरिद्रंनिस्वं व्याधितंदीर्घतीव्रामयग्रस्तं धूर्तंपरस्त्रीसंभोगा

भवान्मात्माङ्कुर्ते १६ स्त्रशूषापरिहारेणव्रताद्यनुष्ठानेपिप्रत्यवाय

दरिद्रंव्याधितंधूर्तंभर्तारंयावमन्यते साशुनीजायतेमृ

त्वाशूकरीचपुनःपुनः १६ पत्यौजीवतियानारीउप

वासव्रतमाचरेत् आयुष्यंहरतेभर्तुःसानारीनरकंव्र

जेत् १७ अपृष्ट्वाचैवभर्तारंयानारीकुरुतेव्रतं सर्वं

तद्राक्षसान्गच्छेदित्येवंमनुरब्रवीत् १८ बांधवानां

सजातीनांदुर्वृत्तंकुरुतेतुया गर्भपातंचयाकुर्यान्न

तांसंभाषयेत्क्वचित् १९ यत्पापंब्रह्महत्यायाद्विगुणं

गर्भपातने प्रायश्चित्तंनतस्यास्यात्तस्यास्त्यागोविधी

यते २० नकार्यमावसथ्येननाग्निहोत्रेणवापुनः स

भवेत्कर्मचांडालोयस्तुकर्मपराङ्मुखः २१ ओघवा

ताहृतंबीजंयस्यक्षेत्रेप्ररोहति सक्षेत्रीलभतेबीजं

नबीजीभागमर्हति २२ तद्वत्परस्त्रियाःपुत्रौद्वौसु

तौकुंडगोलकौ पत्यौजीवतिकुंडस्तुमृतेभर्तरि

गोलकः २३ औरसःक्षेत्रजश्चैवदत्तःकृत्रिमकः

सुतः दद्यान्माताउपितावायंसपुत्रोदत्तकोभवेत्

२४ परिवित्तिःपरिवेत्ताचययाचपरिविद्यते ॥

माह पर्याविति भर्तारमुल्लंघ्य स्वयंचनरकंगच्छतीतिनिषिद्ध

इदानीमुपपातके परिवेदने प्रायश्चित्तमाह परिवित्तिः परिवेत्तेति
ज्येष्ठेऽनूढे य उद्वहति कनिष्ठः स परिवेत्ता ज्येष्ठः परिवित्तिः यया कं

र्वेतेनरकंयांतिदातृयाजकपंचमाः २५ द्वौकृच्छ्रौ
परिवित्तेस्तुकन्यायाःकृच्छ्रएवच कृच्छ्रातिकृच्छ्रौदा
तातुहोताचांद्रायणंचरेत् २६ कुब्जवामनषंढेषु
गद्गदेषुजडेषुच जात्यंधवधिरेमूकेनदोषःपरिवेद
नः २७ पितृव्यपुत्रःसापत्नःपरनारीसुतस्तथा दा
राग्निहोत्रसंयोगेनदोषःपरिवेदने २८ ज्येष्ठोभ्राता
यदातिष्ठेदाधानंनैवकारयेत् अनुज्ञातस्तुकुर्वीत
शंखस्यवचनंयथा २९ नष्टेमृतेप्रव्रजितेक्लीबेच
पतितेपतौ पंचस्वापत्सुनारीणांपतिरन्योविधीयते
३० मृतेभर्तरियानारीब्रह्मचर्यव्रतेस्थिता सामृता
लभतेस्वर्गंयथातेब्रह्मचारिणः ३१ तिस्रःकोट्योर्द्ध
कोटीचयानिलोमानिमानवे तावत्कालंवसेत्स्वर्गेभ
र्तारंयानुगच्छति ३२ व्यालग्राहीयथाव्यालंबलादु
द्धरतेबिलात् एवंस्त्रीपतिमुद्धृत्यतेनैवसहमोदते
३३ इतिश्री· उद्बंधनादिमृताशुद्धिर्नामचतुर्थोध्याय

न्यया परिविद्यते सा परिवेदिनी यश्च तां ददाति स पित्रादिः परिदा
यी याजकः परियष्टा ते सर्वे पतिता इति २५ तत्र प्रायश्चित्तमाह
द्वौ कृच्छ्राविति कृच्छ्रं प्राजापत्यद्वयं कृच्छ्रः प्राजापत्यं कृच्छ्रातिकृ

२२

एकश्वानश्रृगालाद्यैर्दष्टोयस्तुद्विजोत्तमः स्नात्वा
जपेत्सगायत्रींपवित्रांवेदमातरं १ गवांश्रृंगोदके
स्नानान्महानद्योस्तुसंगमे समुद्रदर्शनाद्वापि
नादष्टःशुचिर्भवेत् २ वेदविद्याव्रतस्नातःशुनाद
ष्टोद्विजोयदि सहिरण्योदकैःस्नात्वाघृतंप्राश्य
विशुद्ध्यति ३ अव्रतःसव्रतोवापिशुनादष्टोभवेद्द्वि
जः प्रणिपाताद्भवेत्पूतोविप्रैश्चक्षुर्निरीक्षितः ४ स
त्रस्तुश्वनादष्टोयस्त्रिरात्रमुपावसेत् घृतंकुशोद
कंपीत्वाव्रतशेषंसमापयेत् ५ शुनाघ्रातावलीढस्य
नखैर्विलिखितस्यच अद्भिःप्रक्षालनंप्रोक्तमग्निनाचा
पधूलनं ६ ब्राह्मणीतुशुनादष्टाजंबुकेनवृकेणवा
उदितंग्रहनक्षत्रंदृष्ट्वासद्यःशुचिर्भवेत् ७ कृष्णप
क्षेयदासोमोनदृश्येतकदाचन यांदिशंव्रजतेसोम
स्तांदिशंचावलोकयेत् ८ असद्ब्राह्मणकेग्रामेशु
नादष्टोद्विजोत्तमः वृषंप्रदक्षिणीकृत्यसद्यःस्नात्वा
शुचिर्भवेत् ९ चांडालेनश्वपाकेनगोभिर्विप्रैर्हतो
यदि आहिताग्निर्मृतोविप्रोविषेणात्महतोयदि १०
दहेत्ब्राह्मणोविप्रोलोकाग्नौमंत्रवर्जितम् ११
स्पृष्ट्वावोढाचदग्ध्वाचसपिंडेषुचसर्वदा ॥

प्राजापत्यंचरेत्पश्चाद्विप्राणामनुशासनात् १२ दग्ध्वा
स्थीनिपुनर्गृह्यक्षीरेणप्रक्षालयेद्द्विजः विनाग्निनास्व
ग्निणापृथगोतत्पुनर्दहेत् १३ आहिताग्निर्द्विजःकश्चि
त्प्रवसन्कालचोदितः देहनाशमनुप्राप्तस्तस्याग्निर्वसे
तेग्रहे १४ प्रेताग्निहोत्रसंस्कारः श्रूयतामृषिपुंगवाः
कृष्णाजिनंसमास्तीर्यकुशैश्चपुरुषाकृतिं १५ षट्शता
निशतंचैवपलाशानांचवृंततः चत्वारिंशच्छिरे
दद्याच्छतंकंठेतुविन्यसेत् १६ बाहुभ्यांदशकंदद्या
दंगुलीषुदशैवतु शतंतुजघनेदद्याद्विंशतिंतूदरेत
था १७ दद्यादष्टौवृषणयोःपंचमेढ्रेतुविन्यसेत् ए
कविंशतिमूरुभ्यांद्विशतंजानुजंघयोः १८ पादांगु
लीषुदद्यात्षड्यज्ञपात्रंततोन्यसेत् शम्यांशिश्ने वि
निःक्षिप्यअरणिंमुष्कयोरपि १९ जुहूंचदक्षिणेहस्ते
वामेतूपभृतंन्यसेत् पृष्ठेतूलूखलंदद्यात्पृष्ठेचमुशलं
न्यसेत् २० उरसिक्षिप्यदृषदंतंडुलाज्यतिलान्मुखे
श्रोत्रेचप्रोक्षणींदद्यादाज्यस्थालींचचक्षुषोः २१ कर्णे
नेत्रेमुखेघ्राणेहिरण्यशकलंन्यसेत् अग्निहोत्रोपकर
णमशेषंतत्रनिःक्षिपेत् २२ असौस्वर्गायलोकायस्वाहे
त्येकाहुतिंसकृत् दद्यात्पुत्रोथवाभ्राताप्यन्योवापिचबां
धवः २३ यथादहनसंस्कारस्तथाकार्यंविचक्षणैः

कलमाह इहशमितिसाह २४ स्ववज्ञाकरणेदोषमाह अनाथेति
अनाथब्राह्मणस्याकारितोत्साययं नरकवेति २५ इतिश्रीपराश

इहशंतुविधिंकुर्याद्ब्रह्मलोकगतिःस्मृता देहोत्ते
द्विजास्तथैवतेयांतिपरमांगतिं २४ अनाथांकुर्वं
तेलामवृज्ञाप्रचोदिताः भवंतपत्न्याश्रमेत्रेपि
ज्ञानकेस्तुचौ २५ इतिश्रीआदिदक्षद्विजनिम
पंचमोध्यायः ५ अतःपरंप्रवक्ष्यामिप्राणिहत्यासु
निःकृतिं पराशरेणपूर्वोक्तांमन्वर्थेपिचविस्तरां १
क्रौंचसारसहंसांश्चचक्रवाकंचकुक्कुटं जालपादं
शरभंहत्वाहोरात्रात्शुध्यति २ वलाकाटिट्टिभौवा
पीसुकपारावतावपि अटीनवकघातीचशुध्यतीन
क्तभोजनात् ३ वृकंकाककपोतानांसारीतित्तिरघा
तकः अंतर्जलउभेसंध्येप्राणायामेनशुध्यति ४
गृध्रश्येनशशादीनामुलूकस्यचघातकः अपक्वाशी
दिनंतिष्ठेत्त्रिकालंमारुताशनः ५ वल्गुलीटिट्टिभा
नांचकोकिलाखंजरीटयोः लाविकारक्तपक्षाणांशु
ध्यतेनक्तभोजनात् ६ कारंडवचकोराणांपिंगला
रस्यच भारद्वाजादिकंहत्वा शिवंसंपूज्यशुध्यति ७
भेरुंडचाषभासांश्चपारावतकपिंजलान्

रस्मृत्यर्थसारे धर्मरत्नेश्रीआदिदक्षद्विजनिर्णयेपंचमोध्यायः ५ च
थपंचमाध्यायंप्रकीर्णकप्रायश्चित्तमुक्तं इदानींमलिनीकरणस्य

...र्थं कपिञ्जलः पक्षिविशेषः पक्षिणामनन्तत्वात्पक्षिवधेनोप...
...धिना प्रायश्चित्तमाह पक्षिणामिति एकाहोपवासः प्रायश्चित्तं त्र...
...ष्टकृमिकीटवधेतु मलिनीकरणीयेषु ततः स्याद्यावकाहारमि...

...णां चैव सर्वेषामेकान्नमभोजनं ८ हत्वा मूष-
कमार्जारसर्पाजगरडुण्डुभान् कृसरं भोजयेद्विप्रा-
ल्लोहदण्डं च दक्षिणां ९ शिशुमारं तथा गोधां हत्वा
कूर्मं च शल्लकं वृन्ताकफलभक्षी चाप्यहोरात्रेण शु-
ध्यति १० वृकजंबुकऋक्षाणां तरक्षूणां च घातकः
तिलप्रस्थं द्विजे दद्याद्वायुभक्षो दिनत्रयं ११ गज-
स्य च तुरंगस्य महिषोष्ट्रनिपातने प्रायश्चित्तमहो-
रात्रं त्रिसंध्यमवगाहनं १२ कुरंगं वानरं सिंहं चित्रं
व्याघ्रं च घातयन् शुध्यते स त्रिरात्रेण विप्राणां तर्प-
णेन च १३ मृगरोहिवराहाणामवेर्बस्तस्य घातकः
अफालकृष्टमश्नीयादहोरात्रमुपोष्य सः १४ एवं
चतुष्पदानां च सर्वेषां वनचारिणां अहोरात्रोषित-
स्तिष्ठेज्जपन्वै जातवेदसं १५ शिल्पिनं कारुकं शूद्रं
स्त्रियं वा यस्तु घातयेत् प्राजापत्यद्वयं कृत्वा वृषै-
कादश दक्षिणा १६

...त्यं ८ इदानीं...
...तिस्तदयंतरोक्तं...
...संकरीकरणे प्रायश्चित्तमाह हत्वेति डुण्डुभो राजिलः चक्रान्तक...
...लः तिलमुद्गौदनं ब्राह्मणान्भोजयित्वा लोहदण्डं दक्षिणां...
...दद्यात् ९ शिशुमिति शिशुमारः स्वनामप्रसिद्धः गोधा गृहकलाह(?) उकारो...

२५

निषिद्धाचरणाद्दोषस्तद्रहितं तत्र कृछ्रद्वयं कृत्वा विप्राति विंशति गोदक्षिणा १७ इदानीं महत्तायौ वैश्यशूद्रयोर्दुष्टत्वाद्विप्रस्य वधे प्रायश्चित्तमाह वैश्यमिति क्रियास्तु नित्यनैमित्तिकरूपास्ता

वैश्यं वा क्षत्रियं वापि निर्दोषं यस्तु घातयेत् सोऽपि
शूद्रद्वयं कुर्याज्ज्ञातिविप्रा दक्षिणां ददेत् १७ वैश्यं शूद्रं
क्रियासक्तं विकर्मस्थं द्विजोत्तमं दत्वा चांद्रायणं त्र
यो त्रिंशज्जाश्चैव दक्षिणां १८ चांडालं हत्वा च क्षि
प्र त्राणाय द्विकंचन प्राजापत्यं चरेत्कृछ्रं गोद्वयं दक्षि
णां ददेत् १९ क्षत्रियेणापि वैश्येन शूद्रेणैवेतरेण वा
चांडालस्य वधे प्राप्ते कृछ्रार्द्धेन विशुद्ध्यति २० चोरः श्व
पाकश्चांडालो विप्रेणाभिहतो यदि अहोरात्रोषितः
स्नात्वा पंचगव्येन शुद्ध्यति २१ श्वपाकं वापि चांडालं
विप्रः संभाषते यदि द्विजसंभाषणं कुर्यात्सावित्रीं च
सकृज्जपेत् २२ चांडालैः सह सुप्तेन त्रिरात्रमुपवासये
त् चांडालैकपथं गत्वा गायत्रीस्मरणाच्छुचिः २३ चां
डालदर्शने सद्यश्चादित्यमवलोकयेत् चांडालस्पर्श
ने चैव सचैलं स्नानमाचरेत् २४ चांडालखातवापीषु
पीत्वा सलिलमग्रजः अज्ञानादेकभक्तेन त्वहोरात्रेण
शुद्ध्यति २५ चांडालभांडसंस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं ज
लं गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्राच्छुद्धिमाप्नुयात् २६

प्राजापत्यंक्रुर्यात् नवमतिचेत्कृच्छ्रंसांतपनंकुर्यात् २७ २८ वह्नि
पूर्वंतत्पानेप्रतिवर्णंप्रायश्चित्तमाह चरेदिति अनंतरःक्षत्रिय:

चांडालघटसंस्थंतुयत्तोयंपिबति द्विजः तत्क्षणात्क्षि
पतेयस्तुप्राजापत्यंसमाचरेत् २७ यदिनक्षिपतेतो
यंशरीरेयस्यजीर्यति प्राजापत्यंनकर्तव्यंकृच्छ्रंसांत
पनंचरेत् २८ चरेत्सांतपनंविप्रःप्राजापत्यमनंतरः
तदर्द्धंतुचरेद्वैश्यःपादंशूद्रस्तदाचरेत् २९ भांड
स्थमंत्यजानांतुजलंदधिपयःपिबेत् ब्राह्मणःक्षत्रि
योवैश्यःशूद्रश्चैवप्रमादतः ३० ब्रह्मकूर्चोपवासेन
द्विजातीनांतुनिष्कृतिः शूद्रस्यचोपवासेनतथा
दानेनशक्तितः ३१ अकामतोवाद्विजश्रेष्ठश्चांडाला
न्नकथंचन गोमूत्रयावकाहारोदशरात्रेणशुद्ध्य
ति ३२ एकैकंग्रासमश्नीयाद्गोमूत्रेयावकस्यच द
शाहनियमस्थस्यव्रतंतत्तुविनिर्दिशेत् ३३ अविज्ञा
तस्तुचांडालोयत्रवेश्मनितिष्ठति विज्ञातेरूपसन्यस
द्विजाःकुर्युरनुग्रहं ३४ मुनिवक्त्रोद्गतान्धर्मान्गायं
तोवेदपारगाः पतंतमुद्धरेयस्तंधर्मज्ञाःपापसंकटा
त् ३५ दध्नाचसर्पिषाचैवक्षीरगोमूत्रयावकं भुं
जीतसहभृत्यैश्चत्रिसंध्यमवगाहनम् ३६

२९ इदानींप्रसंगादंत्यजाद्विजलपानेप्रायश्चित्तमाह भांड

२८

त्र्यहंभुंजीत दध्नाच त्र्यहंभुंजीत सर्पिषा त्र्यहंक्षीरे
णभुंजीत एकैकेन दिनत्रयं ३७ भावदुष्टंनभुंजी
तनोच्छिष्टं कृमिदूषितं दधिक्षीरस्य त्रिपलं पल
मेकंघृतस्यतु ३८ भस्मनातुभवेच्छुद्धिरुभयोःकां
स्यताम्रयोः जलशौचेनवस्त्राणांपरित्यागेनमृण्म
यं ३९ कुसुंभगुडकार्पासलवणंतैलसर्पिषी द्वारे
कृत्वातुधान्यानिदद्याद्वेश्मनिपावकं ४० एवंशु
द्धस्ततःपश्चात्कुर्याद्ब्राह्मणतर्पणं विंशतिंगावृषंचै
कंदद्याद्विप्रेषुदक्षिणां ४१ पुनर्लेपनखातेनहोम
जपेनशुद्ध्यति आधारेणैवविप्राणांभूमिदोषोन
विद्यते ४२ चांडालैःसहसंपर्कंमासंमासार्द्धमेवच
गोमूत्रयावकाहारोमासार्द्धेनविशुद्ध्यति ४३ रज
कीचर्मकारीचलुब्धकीवेणुजीविनी चातुर्वर्ण्यस्य
तुगृहेत्वविज्ञातातुतिष्ठति ४४ ज्ञात्वातुनिष्कृतिंकु
र्यात्पूर्वोक्तस्यार्द्धमेवहि गृहदाहंनकुर्वीतशेषंसर्वं
चकारयेत् ४५ गृहस्याभ्यंतरंगच्छेच्चांडालोयदिकस्यचि
त् तमागाराद्विनिःसार्यमृद्भांडंतुविसर्जयेत् ४६ र
सपूर्णंतुमृद्भांडंनत्यजेत्तुकदाचन गोमयेनतुसंमि
श्रैर्जलैःप्रोक्षेद्गृहंतथा ४७ ब्राह्मणस्यव्रणद्वारेपू
यशोणितसंभवे कृमिरुत्पद्यतेयस्यप्रायश्चित्तंकथंभ
वेत् ४८

गव्यं ... पीत्वा अहःस्नात्वा नाभेरधोव्रणे शुद्धिः नाभेरूर्ध्वम
नूनं षड्रात्रं शिरोव्रणे प्राजापत्यं ४९ क्षत्रियश्चेति क्षत्रियः पंच
माषपरिमितं सुवर्णं दद्यात् उपवासांते वैश्यो गां दद्यात् उपवास

गवांमूत्रपुरीषेणदधिक्षीरेणसर्पिषा अहंस्नात्वा
पीत्वास्कमिद्वुष्टःशुचिर्भवेत् ४९ क्षत्रियस्सुव
र्णस्यपंचमाषान्प्रदापयेत् गोदक्षिणांतुवैश्यस्याप्युप
वासंविनिर्दिशेत् शूद्राणांनोपवासस्याच्छूद्रोदानेन
शुद्ध्यति ५० अच्छिद्रमितियद्वाक्यंवदंतिक्षितिदेवताः
प्रणम्यशिरसाग्राह्यमग्निष्टोमफलंहितत् ५१ जपच्छि
द्रंतपश्छिद्रंयच्छिद्रंयज्ञकर्मणि सर्वंभवतिनिश्छिद्रं
ब्राह्मणैरुपपादितं ५२ व्याधिव्यसनिनिश्रांतेदुर्भि
क्षेडामरेतथा उपवासोव्रतंहोमोद्विजसंपादितानि
वा ५३ अथब्राह्मणास्तुष्टाः सर्वंकुर्वंत्यनुग्रहं सर्वान्
कामानवाप्नोतिद्विजसंपादितैरिह ५४ दुर्बलेनुग्र
हःकार्यस्तथैवबालवृद्धयोः ततोन्यथाभवेद्दोषस्त
स्मान्नानुग्रहःस्मृतः ५५ स्नेहाद्वायदिवालोभाद्भय
दज्ञानतोपिवा कुर्वंत्यनुग्रहंयेतुतत्पापंतेषुगच्छति
५६ शरीरस्यात्ययेप्राप्तेवदंतिनियमंतुये महत्कार्यो
परोधेनस्वस्थस्यकदाचन ५७ स्वस्थस्यमूढाःकुर्वं
तिवदंतिनियमंतुये तेतस्यविघ्नकर्तारःपतंतिनरकेशु
चौ ५८

विना शूद्रो गां दद्यात् ५० न्यूनातिरिक्तदोषपातित्वाह अच्छिद्र
मिति ब्राह्मणप्रोक्तवाक्यं प्रणामं कृत्वा शिरसा ग्राह्यं तेन न्यूना

२९

इदानीं विप्रवाक्यव्यतिरेकेण ये व्रतमनुतिष्ठंति तेषां प्रत्यवायमाह
स्वयमिति योऽहंसोऽपि स्वयमेव व्रतमाचरति ब्राह्मणान्न पृच्छति तस्य

स्वयमेव व्रतं कृत्वा ब्राह्मणं योऽवमन्यते । वृथा तस्योप-
वासः स्यान्न च पुण्येन लिप्यते ॥ ५९ ॥ स एव नियमो ग्रा-
ह्यो यमेकोऽपि वदेद्द्विजः । कुर्याद्वाक्यं द्विजानां तु अन्य-
था भ्रूणहा भवेत् ॥ ६० ॥ ब्राह्मणा जंगमं तीर्थं तीर्थभूता
हि साधवः । तेषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यंति मलिना जन-
ाः ॥ ६१ ॥ ब्राह्मणा यानि भाषंते मन्यंते तानि देवताः । सर्व-
देवमया विप्रा न तद्वचनमन्यथा ॥ ६२ ॥ उपवासो व्रतं चै-
व स्नानं तीर्थं जपस्तपः । विप्रैः संपादितं यस्य संपूर्णं त-
स्य तत्फलं ॥ ६३ ॥ अन्नाद्ये कीटसंयुक्ते मक्षिकाकेशदू-
षिते । तदंतरा स्पृशेच्चापस्तदन्नं भस्मना स्पृशेत् ॥ ६४ ॥ भु-
ञ्जानश्चैव यो विप्रः पादं हस्तेन संस्पृशेत् । स्वमुच्छिष्टम-
सौ भुंक्ते यो भुंक्ते मुक्तभाजने ॥ ६५ ॥ पादुकास्थो न भुंजी-
त न पर्यंकस्थितोऽपि वा । श्वानचांडालदृष्टो वा भोजनं
परिवर्जयेत् ॥ ६६ ॥ यदन्नं प्रतिषिद्धं स्यादन्नशुद्धिस्तथै-
व च । यथा पराशरेणोक्तं तथैवाहं वदामि वः ॥ ६७ ॥ शृ-
तं द्रोणाधिकं स्यान्नं काकश्वानोपघातितं । केनेदं शु-
ध्यते चेति ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ॥ ६८ ॥

उपवासादिनियमोऽन्यथा भवति न पुण्यं भवति ५९ कीदृशं ब्राह्मणवाक्यं
कार्यमित्यत्राह स एवेति बहुविप्रलाभे तेषामेव पर्षत्त्वं वक्ष्यमाण

देवताश्च ब्राह्मणाद्विदितानि
वृथा न शास्त्रपृच्छाति
देवताः सर्वे वेदविद्विप्रा ब्राह्मणा
ब्राह्मणा इति ६२ नष्टप्रतिनिधि
नाशनेन्यूनत्वं प्राह उ
पवास इति स्नानादिना सं
तैर्विप्रैरुपवासादिकं संपादि
तं तत्सर्वं पूर्णमेव भवति
६३ इदानीमन्नशुद्धिमाह अ
न्नाद्य इति अन्नमोद
न आद्यमन्नं येषां
ति न तोयेषु

३०

लिकादिभिर्दूषिते
दंतराः स्पृशेदापः
तदन्नं भस्मना स्पृशेत्
यत ६४ भुंजान इति
भुंजान इति भाषा ...
उच्छिष्टभोजनमेव
मुक्तभाजने चैव पात्रे
भोजने प्रायश्चित्तम् ...
६५ । ६६ इदानीमन्नप्रतिज्ञा
समये
पराशरेण ...
यदन्नमिति उपहत ...
प्रतिषिद्धं तत्र ...
पराशरेणोक्तं ...

प्रा... यं प्रति वचनमाह काकेति श्वकाकाद्यवलीढं द्रोणा
ढकपरिमितमन्नं न परित्यजेदिति विप्राणां ब्रह्मघोषेण भोज्यं भव

काकश्वानावलीढं तु द्रोणान्नं न परित्यजेत् ६९
वेदवेदाङ्गविद्विप्रैर्धर्मशास्त्रानुपालकैः प्रस्था द्वा
त्रिंशतिर्द्रोणः स्मृतो द्विप्रस्थस्तथाढकः ७० ततो द्रो
णाढकस्यान्नं श्रुतिस्मृतिविदो विदुः ७१ काकश्वा
नावलीढं तु गवाघ्रातं खरेण वा स्वल्पमन्नं त्यजेद्वि
प्रः शुद्धिर्द्रोणाढके भवेत् ७२ अन्नस्योद्धृत्य तन्मा
त्रं यच्च लालाहतं भवेत् सुवर्णोदकमभ्युक्ष्य हु
ताशेनैव तापयेत् ७३ हुताशनेन संस्पृष्टं सुवर्णसलि
लेन च विप्राणां ब्रह्मघोषेण भोज्यं भवति तत्क्षणा
त् ७४ स्नेहो वा गोरसो वापि तत्र शुद्धिः कथं भवेत् अ
ल्पं परित्यजेत्तत्र स्नेहस्योत्पवनेन च अनलज्वालया
शुद्धिर्गोरसस्य विधीयते ७५ इति श्री० प्राणिह
त्यादिनिष्कृतिर्नाम षष्ठोऽध्यायः ६ अथातो द्रव्यशु
द्धिस्तु पराशरवचो यथा दारवाणां तु पात्राणां तक्ष
णाच्छुद्धिरिष्यते १ भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रमम्ले
न शुध्यति रजसा शुध्यते नारी विकलं या न गच्छति

ति ६९ द्रोणाढकयोः परिमाणमाह वेदवेदाङ्गविद्विप्रैर्धर्म
शास्त्रानुसारिभिः पंचकृष्णलको माषस्तैश्चतुःषष्टिभिः पलं
पलैर्द्वात्रिंशद्भिः प्रस्थो मागधेषु प्रकीर्तित इति गोपथब्राह्मणं

नदीवेगेन शुद्ध्येत लेपो यदि न दृश्यते ३ वापीकूपत
डागेषु दूषितेषु कथंचन उद्धृत्य वै कुंभशतं पंचगा
व्येन शुद्ध्यति ४ अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहि
णी दशवर्षा भवेत्कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ५ प्रा
प्ते तु द्वादशे वर्षे यः कन्यां न प्रयच्छति मासि मासि रज
स्तस्याः पिबंति पितरो निशं ६ माता चैव पिता चैव ज्ये
ष्ठो भ्राता तथैव च त्रयस्ते नरकं यांति दृष्ट्वा कन्यां र
जस्वलां ७ यस्तां समुद्वहेत्कन्यां ब्राह्मणो मदमोहि
तः असंभाष्यो ह्यपांक्तेयः स विप्रो वृषलीपतिः ८ यः
करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः स भैक्ष्यभुग्जप
न्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्विशुद्ध्यति ९ अस्तंगते यदा सूर्ये चां
डालं पतितं स्त्रियं सूतिकां स्पृशतश्चैव कथं शुद्धिर्विधी
यते १० जातवेदसं सुवर्णं च सोममार्गं विलोक्य च ब्रा
ह्मणानुगतश्चैव स्नानं कृत्वा विशुद्ध्यति ११ स्पृष्ट्वा र
जस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी ब्राह्मणी तथा तावत्तिष्ठेन्निरा
हारा त्रिरात्रेणैव शुद्ध्यति १२ स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं
ब्राह्मणी क्षत्रियां तथा अर्द्धकृच्छ्रं चरेत्पूर्वा पादमेकम
नंतरा १३ स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी वैश्य
जां तथा पादहीनं चरेत्पूर्वा पादमेकमनंतरा १४
स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजां तथा कृ
च्छ्रेण शुद्ध्यते पूर्वा शूद्रा दानेन शुद्ध्यति १५

इदानीं रजोनिमित्ताशुद्धिमाह स्नातेति रजोदर्शनदिनमारभ्य त्रि
रात्रमशुचिः चतुर्थेऽहनि प्रातः स्नानं कृत्वा शुद्ध्यति भर्तृपरि
चर्यायां दैवपित्र्ययोस्तु रजोनिवृत्तौ पञ्चमेऽहनि १६ रजोविशेषणा॥

स्नाता रजस्वला या तु चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति । कुर्याद्रजो
निवृत्तौ तु दैवपित्र्यादि कर्म च १६ रोगेण यद्रजः ।
स्त्रीणामत्यर्थं प्रवर्तते नाशुचिस्तु सा तेन तत्
स्याद्वैकालिकं मलं १७ साध्वाचारा न तावत्स्याद्रजो
यावत्प्रवर्तते रजोनिवृत्तौ गम्या स्त्री गृहकर्मणि चैव
हि १८ प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी
तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति १९ आतुरे
स्नान उत्पन्ने दशकृत्वो ह्यनातुरः स्नात्वा स्नात्वा स्पृ
शेदेनं ततः शुद्ध्येत्स आतुरः २० उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृ
ष्टः शुना शूद्रेण वा पुनः उपोष्य रजनीमेकां पञ्चग
व्येन शुद्ध्यति २१ अनुच्छिष्टेन शूद्रेण स्पर्शे स्नानं
विधीयते तेनोच्छिष्टेन संस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् २२
भस्मना शुद्ध्यते कांस्यं सुरया यन्न लिप्यते सुरामात्रेण
संस्पृष्टं शुद्ध्यत्यग्न्युपलेखनैः २३ गवाघ्रातानि कांस्या
नि श्वकाकोपहतानि च शुद्ध्यन्ति दशभिः क्षारैः शूद्रो
च्छिष्टानि यानि च २४ गण्डूषं पादशौचं च कृत्वा वै कांस्य
भाजने षण्मासान्भुवि निःक्षिप्य उद्धृत्य पुनराहरेत्

शुद्धेरपवादमाह रोगेणेति धातुवैषम्याद्धि नारीणां तु शब्दा
द्रोगाद्रक्तोऽप्रवर्तितस्तत्रेह तु माह वैकालिकं विउड्कालमव

[illegible]

कांमस्कतादिनिर्मितानि शंखश्चकाराच्छुद्धिश्चेत्येतानि [illegible] जलैः प्रक्षालनीयानि सुलेपानि पाषाणेन घर्षणीयानि २७ मृ
ण्मयादिशुद्धिमाह मृण्मय इति मृण्मयं पात्रमुच्छिष्टलेपोपह

आयसेष्वायसानां च सीसस्याग्नौ विशोधनं दंतास्थि
तथा शृंगाणां रौप्यसौवर्णभाजनं २६ मणिपात्राणि शं
खश्चेत्येतान्प्रक्षालयेज्जलैः पाषाणे तु संघर्षैः शु
द्धिरेषामुदाहृता २७ मृण्मये दहनाच्छुद्धिर्धान्यानां मा
र्जनादपि २८ वेणुवल्कलचीराणां क्षौमकार्पासवास
सां और्णनेत्रपटानां च प्रोक्षणाच्छुद्धिरिष्यते २९ मु
ञ्जोपस्कारशूर्पाणां शणस्य फलचर्मणां तृणकाष्ठस्य
रज्जूनामुदकाभ्युक्षणं मतं ३० तूलिकाद्युपधानानि र
क्तवस्त्रादिकानि च शोषयित्वार्कतापेन प्रोक्षणाच्छुद्धि
तामियुः ३१ मार्जारमक्षिकाकीटपतंगकृमिदर्दुराः मे
ध्यामेध्यं स्पृशंतोपि न दोषो मनुरब्रवीत् ३२ महीं स्पृष्ट्वा
गतं तोयं याश्चाप्यन्योन्यविप्रुषः भुक्तोच्छिष्टं तथा स्नेहं
नोच्छिष्टं मनुरब्रवीत् ३३ तांबूलेक्षुफले चैव भुक्तस्नेहानु
लेपने मधुपर्के च सोमे च नोच्छिष्टं धर्मतो विदुः ३४
रथ्याकर्दमतोयानि नावः पंथास्तृणानि च ॥ ॥ ॥

तं पुनर्दहेनच्छुद्धमिति चांडालादिस्पृष्टं परित्याज्यमेव २८ वेणुश
ब्देन वेणुकार्याणि कटव्यजनादीनि वल्कलं चीरं [illegible] वासिनां
प्रसिद्धानि क्षौमं अतसीत्वनिर्मितं वस्त्रं कार्पासवासः प्रसिद्धं और्णं

[illegible]

३४

[illegible]

न्दंष्ट्रो आश्लानाद्यभावेविधिवत्कर्माचरेत्स्वस्थः ३६ इदानीमुक्त
श्लोकविषयमाह देशेति देशभंगःपरसैन्यागमे प्रवासोदेशांतरग
मनेनपरगृहेवासः व्याधयोज्वरादयः व्यसनानिस्वामिकोपादिज
नितानि एतेषुप्रसंगेषुशुद्धिंनविचार्यकिंतुस्वदेहपुत्रकलत्रादिरक्षा

माउतार्केणाप्युडांतिपक्वेष्टकचितानि च ३५ अदु।
ष्टासंततांधारावातोद्धताश्चरेणव द्वियोद्गम
थावालानदुष्यंतिकदाचन ३६ देशभंगेप्रवासेवा
व्याधिषुव्यसनेष्वपि रक्षेदेवस्वदेहादिपश्चाद्धर्मंस
माचरेत् ३७ येनकेनचधर्मेणमृदुनादारुणेनवं उ
द्धरेद्दीनमात्मानंसमर्थोधर्ममाचरेत् ३८ आपत्का
लेतुनिस्तीर्णेशौचाचारंविचिंतयेत् शुद्धिंसमुद्धृ
त्यपश्चात्स्वस्थोधर्मंसमाचरेत् ३९ इतिश्री·द्वापा।
शर्लीसमप्तमोध्यायः ७ गवांबंधनयोक्त्रेषु भवेन्मृ।
रकामतः अकामकृतपापस्यप्रायश्चित्तंकथंभवे
त् १ वेदवेदांगविदुषांधर्मशास्त्रंविजानताम्
स्वकर्मरतविप्राणांस्वकंपापंनिवेदयेत् २ सा
वित्र्याश्चैवगायत्र्याःसंध्योपास्त्यग्निकार्ययोः अ
ज्ञानात्कृषिकारीब्राह्मणोनामधारका ३ ग्रा

कार्या आपन्निस्तीर्णेतुप्रायश्चित्तंकुर्यात् ३७ अधुनामुख्य
गौणयोरपिकल्पयोर्विषयमाह येनेति मृदुनासुकरेण।
यथोपपन्नदेशकालद्रव्यात्मसाध्येन दारुणेनदुःकरेण। ये

नामधारक विप्राणां पर्षत्वनास्तीत्याह द्वाभ्यां सावित्र्या इति तत्सवितु
र्वरेण्यमित्यादि सावित्री तत्सवितुर्वृणीमहे इत्याद्या वा गायत्री संध्यावंदन समि
दाधान रूपमग्निकार्यंच एषांमस्तानतीयाजनाध्यापनादिरूपमंम

अव्रतानाममंत्राणांजातिमात्रोपजीविनां सहस्रशस्स
मेतानांपरिषत्वंनविद्यते ४ तद्वदंतिद्विजामूढामूर्खा
धर्ममतद्विदः तत्पापंशतधाभूत्वातद्वक्तॄनधिगच्छति
५ अज्ञात्वाधर्मशास्त्राणिप्रायश्चित्तंददातियः प्रायश्चि
त्तीभवेत्पूतः किल्बिषंपर्षदिव्रजेत् ६ चत्वारोवात्रयोवा
पियंब्रूयुर्वेदपारगाः सधर्मइतिविज्ञेयोनेतरैस्तुसहस्र
शः ७ प्रमाणमार्गंमार्गंतोयेधर्मंप्रवदंतिवै तेषामुद्वि
जतेपापंसद्भूतगुणवादिनां ८ यथाश्मनिस्थितंतोयं
मारुतार्केणशुष्यति तथैवपर्षदादेशान्नाशयेन्नश्यति
नान्यथा ९ नैवगच्छतिकर्तारंनैवगच्छतिपर्षदम्
मारुतार्कादिसंयोगात्पापंगच्छतितोयवत् १० चत्वा
रोवात्रयोवापिवेदवंतोग्निहोत्रिणः ब्राह्मणानांसमर्थाये
परिषत्साविधीयते ११ अनाहिताग्नयोयेन्येवेदवेदांगपा
रगाः पंचत्रयोवाधर्मज्ञाःपरिषत्साप्रकीर्तिता १२

वान् येजीवनायकर्षिमाश्रयंति तेनामधारकाः जातिमात्राश्रय
त्वात् ३ लक्षणमुक्त्वाव्यावर्त्यमाह अव्रतानामिति सोमप्राजाप
त्यादिव्रतहीनाः अनधीतमंत्राश्चनामधारकंचैषांपर्षत्वंनास्ति
४ धर्मशास्त्रविज्ञानतामित्यस्याव्यावर्त्यमाह यद्वदंतीति धर्मश

संख्यां कल्पमाह मुनीनामिति आत्ममननशीला मुनयः आत्म
तेषां तेषामात्मविद्याः द्विजा विप्राः वेदेषु ऋगादि व्रतेषु सौम्य
प्राजापत्यादिषु स्नाताः स्नातसमावर्तनाः तेषां मध्ये एकोपि परिष

मुनीनामात्मविद्यानां द्विजानां यज्ञयाजिनां वेदव्र
तेषु स्नातानामेकोपि परिषद्भवेत १३ पंचपूर्वं मया
प्रोक्ता स्तेषां वा संभवे त्रयः स्ववृत्तिपरितुष्टा ये परिषत्
सा प्रकीर्तिता १४ अत ऊर्ध्वं तु ये विप्राः केवलं नाम
धारकाः परिषत्वं न तेषामस्ति सहस्रगुणितेष्वपि १५
यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ब्राह्मणस्
त्वनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः १६ ग्रामस्थानं य
था शून्यं यथा कूपस्तु निर्जलः यथा हुतमनग्नौ च अ
मंत्रो ब्राह्मणस्तथा १७ यथा षंढोऽफलः स्त्रीषु यथा
गौरुषराऽफला यथा चाज्ञेऽफलं दानं तथा विप्रोऽनृचो
ऽफलः चित्रकर्म यथानेकैरंगैरुन्मील्यते शनैः ब्राह्म
ण्यमपि तद्वद्धि संस्कारैर्मंत्रपूर्वकैः १९ प्रायश्चित्तं प्रय
च्छंति ये द्विजा नामधारकाः ते द्विजाः पापकर्माणः समे
ता नरकं प्रयुः २० ये पठंति द्विजा वेदं पंचयज्ञरताश्च ये
त्रैलोक्यं तारयंत्येते पंचेंद्रियरता अपि २१ संप्रणीतः श्म
शानेषु दीप्तोग्निः सर्वभक्षकः तथा च वेदविद्विप्रः सर्व
भक्षोपि दैवतं २२

द्भवति १३ गणनः सं ख्यां तत्रस्थानकल्प
माह पंचेति श्लोकत्रयेण पंचपरिषत्पक्षा उक्तास्तेषामसंभवे आ
पत्काले पि स्ववृत्तिमात्रेण तत्मन्मात्रेण परितुष्टास्त्रयः परिषत्सं

३८

त्रमेधानितु सर्वाणि प्रक्षिप्यंते यथोदके तथैव कि
ल्बिषं सर्वं प्रक्षिपेच्च द्विजानले २३ गायत्र्या रहितो
विप्रः शूद्रादप्यशुचिर्भवेत् गायत्रीब्रह्मतत्वज्ञाः सं
पूज्यंते जनैर्द्विजाः २४ दुःशीलोपि द्विजः पूज्यो न तु शू
द्रो जितेंद्रियः कः परित्यज्य गां दुष्टां दुहेच्छीलवतीं ख
रीं २५ धर्मशास्त्ररथारूढा वेदखड्गधरा द्विजाः क्रीडा
र्थमपि यद्ब्रूयुः स धर्मः परमः स्मृतः २६ चातुर्वैद्यो वि
कल्पी च अंगविद्धर्मपाठकः त्रयश्चाश्रमिणो मुख्याः
पर्षदेषा दशावरा २७ राज्ञश्चानुमते स्थित्वा प्राय
श्चित्तं विनिर्दिशेत् स्वयमेव न कर्तव्यं कर्तव्या स्वल्प
निष्कृतिः २८ ब्राह्मणांस्तानतिक्रम्य राजा कर्तुं यदी
च्छति तत्पापं शतधा भूत्वा राजानमनुगच्छति २९ प्राय
श्चित्तं सदा दद्याद्देवतायतनाग्रतः आत्मकृच्छ्रं ततः
कृत्वा जपेद्वै वेदमातरं ३० सशिखं वपनं कृत्वा त्रिसं
ध्यमवगाहनं गवां मध्ये वसेद्रात्रौ दिवा गाश्चाप्यनु
व्रजेत् ३१ उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृशं
न कुर्वीतात्मनस्त्राणं गोरकृत्वा तु शक्तितः ३२

त्रैलोक्यं तारयंतीति यदुक्तं तद्दृष्टांतेनोपपादयति नायोक्ष्त्र
पुरीषाभ्यामिति स्मरणात् क्षिप्तामेध्यान्यपि जलानि स्वयंपूता
न्येतान्यपावयंति तथा पापनिवेदनेपि स्नातः एत एव विप्राः पापि

आत्मनोयदिवान्येषांगृहेक्षेत्रेतथाखले भक्षयंती
नवार्यतेपिबंतीचैववत्सकं ३३ पिबंतीचपिबेत्तोयं
संविशंतीचसंविशेत् पतितांपंकलग्नांवासर्वप्राणैःस
मुद्धरेत् ३४ ब्राह्मणार्थेगवार्थेवासद्यःप्राणान्परि
त्यजेत् मुच्यतेब्रह्महत्यायागोप्तागोब्राह्मणस्यच ३५
गोवधस्यानुरूपेणप्राजापत्यंविनिर्दिशेत् प्राजापत्यं
ततःकृच्छ्रंविभजेत्चतुर्विधं ३६ एकाहमेकभक्ता
शीएकाहंनक्तभोजनः अयाचितास्त्वेकमहरेकमहं
मारुताशनः दिनद्वयंचैकभक्तोद्विदिनंनक्तभोजनः
दिनद्वयमयाचीस्याद्विदिनंमारुताशनः ३८ त्रि
दिनंचैकभक्ताशीत्रिदिनंनक्तभोजनः दिनत्रयमया
चीस्यात्त्रिदिनंमारुताशनः ३९ चतुरहंत्वेकभक्ता
शीचतुरहंनक्तभोजनः चतुर्दिनमयाचीस्याच्चतुरहंमा
रुताशनः ४० प्रायश्चित्तेततश्चीर्णेकुर्याद्ब्राह्मणभो
जनं विप्राणांदक्षिणांदद्यात्पवित्राणिजपेद्द्विजः
४१ ब्राह्मणान्भोजयित्वातुगोघ्नःशुद्धोनसंशयः ४२
इतिश्रीपाराशरधर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ८ गवां
संरक्षणार्थायनदुष्येद्रोधवंधयोः तद्वधंतुनतंविद्या
त्कामाकामकृतंतथा १

पिपासितोगवांजलपानात्प्राक्नपिबेत् श्रांतोपिगवामप्रवेशना
प्राङ्नोपविशेत् पतितांपंकलग्नांचप्राणादिकैरपियत्नैःसमु

अकामतोरोधादत्युक्तप्रायश्चित्तस्य द्वैगुण्यमाह दंडादिति दंडोऽंगुष्ठमात्रस्थूल इत्यादिवक्ष्यमाणस्तस्मादधिकप्रमाणो नात्पेन तु कुठारादिना प्रहाराद्यदि गां पातयेत्तदा अकाम कृते यत्प्रायश्चित्तमुक्तं ततो द्विगुणं चरेत् तथाचाकामतो पादः एकः पादकामतो द्वौ अकामतो वंधने द्वौ पादौ कामतश्चत्वारः अकामतो योक्त्रे त्रयः पादाः

दंडादूर्ध्वं यदन्येन प्रहाराद्यदि पातयेत् प्रायश्चित्तं तदा प्रोक्तं द्विगुणं गोवधे चरेत् २ रोधवंधनयोक्त्राणि घातश्चेति चतुर्विधं एकपादं चरेद्रोधे द्वौ पादौ बंधने चरेत् योक्त्रेषु पादहीनं स्याच्चरेत्सर्वं निपातने ३ गोवाटे वा गृहे वापि दुर्गेष्वथ समस्थले नदीष्वथ समुद्रेषु त्वन्येषु च नदीमुखे. ४ दग्धदेशे मृता गावस्तंभनाद्रोध उच्यते योक्त्रे दामकडोरैश्च कंठाभरणभूषणैः ५ गृहे वापि वने वापि बद्धः स्याद्गौर्मृतो यदि तदेव बंधनं विद्यात्कामाकामकृतं च यत् ६ हले वा शकटे पंक्तौ पृष्ठे वा पीडितो नरैः गोपतिर्मृत्युमाप्नोति योक्त्रो भवति तद्वधः ७ मत्तः प्रमत्त उन्मत्तश्चेतनो वाप्यचेतनः कामाकामकृतक्रोधाद्दंडैर्हन्यादथोपलैः ८ प्रहतो वा मृतो वापि तद्धि हेतुर्निपातने अंगुष्ठमात्रः स्थूलस्तु बाहुमात्रप्रमाणतः ९ आर्द्रस्तु पलाशश्च दांड इत्यभिधीयते १० स १०

कामतः षट् अकामतो घाते प्राजापत्यः कामतो द्वाविति यद्यप्यत्र कामत इति न श्रूयते तथाप्यकामप्रायश्चित्तस्य द्वैगुण्यविधानं का

४०

ह्रेपुनस्तुपादानं सत्वाकवोधनार्थम् ह्रेसोदंड इत्यर्थः १० उणयोगेण
कवंडेनाभिहतस्यमरणोक्तत्रायश्चित्ताभावमाह मूर्छितइति योगौ
पूर्वमेवव्याधुस्पृष्टोयथोक्तदंडेन ताडितोमूर्छितःपतितोवाभवतिसए

मूर्छितःपतितोवापिदंडेनाभिहतःसतः उत्थितस्तु
यदागच्छेत्पंचसप्तदशाथवा ११ ग्रासंवायदिगृह्णीया
त्तोयंवापिपिवेद्यदि पूर्वव्याध्युपसृष्टश्चेत्प्रायश्चित्तं
नविद्यते १२ पिंडस्थेपादमेकंतुद्वौपादौगर्भसंमिते
पादोनंव्रतमुद्दिष्टंहत्वागर्भमचेतनं १३ पादेंगरोम
वपनंद्विपादेश्मश्रुणोपिच त्रिपादेतुशिखावर्जंस
शिखंतुनिपातने १४ पादमेकंत्रयंगंचैवद्विपादंकां
स्यभाजनं त्रिपादेगोवृषंदद्याच्चतुर्थेगोद्वयंस्मृतं १५
निष्पन्नसर्वगात्रस्तुदृश्यतेवासचेतनः अंगप्रत्यंगसं
पूर्णोद्विगुणंगोव्रतंचरेत् १६ पाषाणेनैवदंडेनगा
वोयेनाभिघातिताः शृंगभंगेचरेत्पादंद्वौपादौनेत्रघा
तने १७ लांगूलेपादकृच्छ्रंतुद्वौपादावस्थिभंजने
त्रिपादंचैवकर्णेतुचरेत्सर्वनिपातने १८ शृंगभंगेऽस्थि
भंगेचकटिभंगेतथैवच यदिजीवतिषण्मासान्प्रायश्चि
त्तंनविद्यते १९ व्रणभंगेचकर्तव्यःस्नेहाभ्यंगस्तुपा
णिना यवसश्चोपहर्तव्योयावद्दृढबलोभवेत् २०

वधुनस्तुत्थितःसन्नंचसप्तदशपदानिगच्छति अथोछ्यासुमशाकस्तत्रै
वग्रासंतृणादिकंभक्षयेत्तत्राप्यशाकस्तोयंपिवेत् पश्चान्म्रियेत्ता
पितदाप्रायश्चित्तंनभवति उत्थानादिकमशक्तवामरणंतुभवत्येवे

चिकित्सितस्याजीवनानंतरकर्तव्यमाह यावदिति व्रणसंपूर्णतासंप
त्तिपर्यंतं पोषयित्वा मृताशंकानिवृत्तये ब्राह्मणान् दर्शयित्वा यस्मिन्क

यावत्संपूर्णसर्वांगस्तावत्तं पोषयेन्नरः गोरूपं ब्राह्म
णांश्च तं नमस्कृत्वा विसर्जयेत् २१ यद्यसंपूर्णसर्वां
गो हीनदेही भवेत्तदा गोघातकस्य तस्यार्द्धं प्रायश्चि
त्तं विनिर्दिशेत् २२ काष्ठलोष्टकपाषाणैः शस्त्रेणै
वोद्धतो बलात् व्यापादयति यो गां तु तस्य शुद्धिं विनि
र्दिशेत् २३ चरेत्सांतपनं काष्ठे प्राजापत्यं तु लोष्टके त
प्तकृच्छ्रं तु पाषाणे शस्त्रेणैवातिकृच्छ्रकं २४ पंचसांत
पने गावः प्राजापत्ये तथा त्रयः तप्तकृच्छ्रे भवंत्यष्टा
वतिकृच्छ्रे त्रयोदश २५ प्रमापणे प्राणभृतां दद्यात्
तत्प्रतिरूपकं तस्यानुरूपं मूल्यं वा दद्यादित्यब्रवी
न्मनुः २६ अन्यत्रांकनलक्ष्माभ्यां वाहने मोचने तथा
सायं संगोपनार्थं च न दुष्येद्रोधबंधयोः २७ अतिदाहे
तिवाहे च नासिकाभेदने तथा नदीपर्वतसंचारे प्राय
श्चित्तं विनिर्दिशेत् २८ अतिदाहे चरेत्पादं द्वौ पादौ
वाहने चरेत् नासिके पादहीनं तु चरेत्सर्वं निपातने
२९ दहनात्तु विपद्येत अनड्वान्योक्त्रयंत्रितः उक्तं
पराशरेणैव ह्येकं पादं यथाविधि ३० ३०

मेचिद्दद्यात् २१ सम्यक्चिकित्सिताऽपि मरणे प्रायश्चित्तमाह यदीति व्रणसंपूर्णतायाः अभावे यदि म्रियेत तदा प्राजापत्यमर्द्धं दिशेत् २

…कानि वधनिमित्तान्यभिक्षेपायोपसंहरति रोधनमिति भारोभिवा
…हः प्रहरणमेतत्तालक्षणोपघातः दुर्गप्रेरणं नदीघातसंचारः रोध
…दित्याख्याति षट्प्रायश्चित्तनिमित्तानि अवशिष्टमस्यानुवादाय

…रोधनं बंधनं चैव भारप्रहरणं तथा दुर्गप्रेरणयोक्त्र…
…निमित्तानि वधेषु षट् ३१ बंधपाशसुगुप्तांगो म्रि…
…यते यदि गोपशुः भवने तस्य पापी स्यात् प्रायश्चित्ता…
…र्धमर्हति ३२ न नारिकेलेन न शाणवालेन न वापि मौ…
…ञ्जेन न वङ्क्रश्रृंखलैः एतैस्तु पाशैर्न निबंधनीया बद्ध…
…तिष्ठेत्पशुं गृहीत्वा ३३ कुशैः काशैश्च बध्नीया…
…त्पशुं दक्षिणामुखं पाशलग्नाग्निदग्धेषु प्रायश्चित्तं…
…न विद्यते ३४ यदि तत्र भवेत्काष्ठं प्रायश्चित्तं कथं भवेत्
…जपित्वा पावनीं देवीं मुच्यते तत्र किल्बिषात् ३५ प्रेरय…
…कूपवापीषु वृक्षच्छेदेषु पातयन् गवाशनेषु विक्रीणं…
…स्ततः प्राप्नोति गोवधं ३६ आराधितस्तु यः कश्चिद्भि…
…कक्षो यदा भवेत् श्रवणं हृदयं भिन्नं मग्नो वा कूपसंकटे
…कूपादुत्क्रमणे चैव भग्नो वा ग्रीवपादयोः स एव म्रिय…
…ते तत्र त्रीन्पादांस्तु समाचरेत् ३७ कूपखाते तटाबंधे न…
…दीबंधे प्रपासु च पानीयेषु विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते

…तपरिसंख्यातेनातिदाहादेरप्युपसंग्रहः चकारश्रवणात् ३१
…स्वभावतोपि गोमरणे कालेवधसङ्गेवप्रायश्चित्तमाह वधेति
…दिगोजानीयो वंधहेतुना पाशेन संवद्धा लवरणादिर्गृहेम्रि…
…त तदाङ्गवनस्वामी गोस्वामी पापी स्यात् सर्वोक्तप्रायश्चित्त

…तानी …त्रिपानीयार्थं स्वतः प्रवृत्तानां मरणे दोषो नास्ति समक्ष निवारणे तु दोषो स्त्येव ३९

एतत्प्रयोदितस्य प्रायश्चित्तस्य क्वचिदपवादमाह वेश्मेति प्रवेशनिर्गम
स्थानं द्वारं गोशालादिनिर्गमः तत्र यः स्वनिमित्तकार्यार्थं गृहं खाते
षु न प्रायश्चित्तमस्त्येव ४० भौत्यवैभवमाह निशेति रात्रौ संरक्षणा
य पाशादिभिर्बद्धाः गोशालायां निरुद्धाः तत्र सर्पादिहतेषु प्रायश्चि
त्तं नास्ति इदं निवारणार्थं कृतप्रयत्न विषमं दहनात् विपद्येत तत्पादि

वेश्मद्वारे निवासेषु यो नरः खातुमिच्छति स्वकार्यं गृह
खातेषु प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ४० निशि बन्धनिरुद्धे
षु सर्पव्याघ्रहतेषु च अग्निविद्युद्विपन्नेषु प्रायश्चित्तं न
विद्यते ४१ ग्रामघाते शरौघेण वेश्मभङ्गान्निपातने अ
तिवृष्टिहतानां च प्रायश्चित्तं न विद्यते ४२ संग्रामे प्रह
तानां च ये दग्धा वेश्मकेषु च दावाग्निग्रामघातेषु प्रा
यश्चित्तं न विद्यते ४३ यन्त्रिता गौश्चिकित्सार्थं मूढग
र्भविमोचने यत्ने कृते विपद्येत प्रायश्चित्तं न विद्यते
४४ व्यापन्नानां बहूनां तु रोधने बन्धनेऽपि वा भिषङ्मि
थ्योपचारे च प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ४५ गोवृषाणां
विपत्तौ च यावन्तः प्रेषका जनाः अनिवारयतां तेषां
सर्वेषां पातकं भवेत् ४६ एको हतो यैर्बहुभिः समेतैर्न
ज्ञायते यस्य हतोऽभिघातात् दिव्येन तेषामुपलभ्य हन्ता
निवर्तनीयो नृपसन्नियुक्तैः ४७ एका चेद्बहुभिः काचिद्दै
वाद्व्यापादिता क्वचित् पादं पादं तु हत्यायाश्चरेयुस्ते

[illegible] ४८

कृतप्रयत्नस्य प्रायश्चित्तोपदेशात् ४१ ग्रामघात इति शत्रुभिः पर
ग्रामे हन्यमाने शरैर्ग्रामान्तः स्थितानां गवां निपातने भ्रमादि शैथिल्ये

वनिमित्तन्वनात्वेननिमित्तिन्नमत इतिसंदेहे कथंनिर्णयइ
त्यत्राह होतेति रुधिरेणप्रहस्य कार्श्येनव्याधिः त्वालादि
मर्थ्यदेशइत्येवमाद्याभियुक्तप्रसिद्धाशान्त्यं नन्वप्रन्नलिंगभावेऽ

हंतुरुधिरंदृष्ट्वा व्याधिग्रस्तःकृशोभवेत् ग्रासार्थं
वादितोवापित्र्यध्वानंनेवगच्छति ४९ मनुनाचैवमे
केनसर्वशास्त्राणिजानता प्रायश्चित्तंतुतेनोक्तंगोघ्न
चांद्रायणंचरेत् ५० केशानांरक्षणार्थायद्विगुणं
तमाचरेत् द्विगुणेव्रतआदिष्टेदक्षिणाद्विगुणाभवे
त् ५१ राजावाराजपुत्रोवाब्राह्मणोवाबहुश्रुतः अकृत्वाव
पनंतेषांप्रायश्चित्तंविनिर्दिशेत् ५२ सर्वान्केशान्समु
द्धृत्यछेदयेदंगुलद्वयं एवंनारीकुमारीणांशिरसोमुं
डनंस्मृतं ५३ नस्त्रियाःकेशवपनंनदूरेशयनाशनं
नं नचगोष्ठेवसेद्रात्रौनदिवागाश्चानुव्रजेत् ५४ न
दीषुसंगमेचैवअरण्येषुविशेषतः नस्त्रीणामजिनं
वासोव्रतमेवसमाचरेत् ५५ त्रिसंध्यंस्नानमित्युक्तं
सुराणामर्चनंतथा बंधुमध्येव्रतंतासांकृच्छ्रचांद्राय
णादिकं ५६ गृहेषुनियतांतिष्ठेच्छुचिर्नियममाचरेत्

णावयवभंगः कथंज्ञेयइत्यत्राह ग्रासार्थमिति इष्टग्रासार्थम
पिनगच्छति वाचाप्रेरितोऽप्यध्वानंनयातिचेदंतःपीडावानिति
ज्ञेयं ४९ नन्वनेकेषुकिंव्रतमुपदेष्टव्यमित्यत्राह मनुनेति ये
षुनिमित्तेषुमनुःप्रायश्चित्तमुक्तंतेषुतदेवानुष्ठेयं अन्येषुनि
मित्तेषुमनुनासर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञेन एकेनसकलमनिमुक्ता

व्रतानुष्ठानकाले स्थितिमाह गृहेष्विति गृहांतिकेषु वसेत् गृहांतिके दैपइतियोगीश्वरस्मरणात् शुचिः पापांतरमकुर्वतो नियममास्थ प्रायश्चित्तं कुर्यात् ५७ उक्तप्रायश्चित्तस्याकरणे पापमाह इहेति इह काले यो गोवधं कृत्वा प्रच्छादयितुं रहस्य प्रायश्चित्तेनापाक र्तुमिच्छति स काल सूत्रकं घोरं नरकं निश्चितं प्राप्नोति ५८ नर्को

इह यो गोवधं कृत्वा प्रच्छादयितुमिच्छति सयाति नर
कं घोरं कालसूत्रमसंशयं ५८ विमुक्तो नरकात्त
स्मान्मर्त्यलोके प्रजायते क्लीबो दुःखी च कुष्ठी च स
प्तजन्मनि वै नरः ५९ तस्मात्प्रकाशयेत्पापं स्वधर्मं
सततं चरेत् स्त्रीबालभृत्यगोविप्रेष्वतिकोपं विवर्जये
त् ६० इति श्री गोरक्षार्थं गोविपत्तिप्रायश्चित्तव
र्णनो नाम नवमोऽध्यायः ९ चातुर्वर्ण्येषु सर्वेषु हिताः
क्ष्यामि निष्कृतिं अगम्यागमने चैव शुद्धै चांद्रायणं
चरेत् १ एकैकं ह्रासयेद्ग्रासं कृष्णे शुक्ले च वर्द्धये
अमावास्यां न भुंजीत ह्येष चांद्रायणो विधिः २ कु
क्कुटांडप्रमाणं तु ग्रासं वै परिकल्पयेत् अन्यथा जा
त दोषेण न धर्मो न च शुद्ध्यति ३ प्रायश्चित्ते ... र्य
कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं गोद्वयं वस्त्रयुग्मं च दद्याद्विप्रे
षु दक्षिणां ४ चंडालीं वा श्वपाकीं वा ह्यनुगच्छति यो
द्विजः त्रिरात्रमुपवासित्वा विप्राणामनुशासनात् ५

गानंतरं मनुष्यलोके नरो भूत्वा नपुंसकस्तत्रापि कुष्ठी दुःखी च सप्त जन्मानि स्वकर्मणा जायत इति कलौ रहस्य प्रायश्चित्तस्यानिंदितत्वा ५९ उक्तस्य सर्वविषयितां स्पष्टयितुं सामान्येनोपसंहरति तस्मादि

४६

६ अनिर्देश्यप्रायश्चित्तमाह क्षत्रिय इति त्रिरात्रमुपवासं कृत्वा सशिखं व-
पनं कृत्वेति चानुवर्तते गोद्वयं वृषभद्वयं च गोमिथुनद्वयस्य स्पष्टमन्यत् ७
शूद्रस्याह श्वपाकीं वाथ चांडालीं शूद्रो वेति एवं प्राजापत्यं कृत्वा

मुण्डनं वपनं कृत्वा प्राजापत्यद्वयं चरेत् गोद्वयं दक्षि-
णां दद्याच्छुद्धिं पाराशरोऽब्रवीत् ६ क्षत्रियो वाथ वैश्यो
वा चांडालीं गच्छतो यदि प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दद्याद्गो-
मिथुनद्वयं ७ श्वपाकीं वाथ चांडालीं शूद्रो वा यदि
गच्छति प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रं चतुर्गोमिथुनं चरेत् ८ मा-
तरं यदि गच्छेत्तु भगिनीं स्वसुतां तथा एतास्तु मोहितो म-
त्वा त्रीणि कृच्छ्राणि संचरेत् ९ चांद्रायणत्रयं कुर्या-
च्छिश्नच्छेदेन शुद्ध्यति मातृष्वसृगमे चैवमात्ममेढ्र-
निकृंतनं १० अज्ञानेन तु यो गच्छेत्कुर्याच्चांद्रायणत्र-
यं दशगोमिथुनं दद्याच्छुद्धिं पाराशरोऽब्रवीत् ११ पितृ-
दारान्समारुह्य मातुराप्तां तु भ्रातृजां गुरुपत्नीं स्नु-
षां चैव भ्रातृभार्यां तथैव च १२ मातुलानीं सगोत्रां
च प्राजापत्यद्वयं चरेत् गोद्वयं दक्षिणां दत्वा मुच्य-
ते नात्र संशयः १३ पशुवेश्यादिगमने महिष्युष्ट्री
कपी तथा खरीं च शूकरीं गत्वा प्राजापत्यद्वयं चरे-
त् १४ महिष्युष्ट्रीखरीगामी त्वहोरात्रेण शुद्ध्यति
गोगामी च त्रिरात्रेण गामेकां ब्राह्मणे ददेत् १५

चत्वारो गावः स्त्रीरूपाः पुरुषरूपाश्च दद्यात् ८ अज्ञानतो मात्रादिगमनं प्राह
मातरमिति माता जननी अन्यासां वक्ष्यमाणत्वात् अगान्येवोद

पदवाच्यः समोऽयं दुर्भिक्षमशुनीभावः जनक्षयोमारिकाः

ग्रामे स्मिन्स्वदेशे चापि दुर्भिक्षे वा जनक्षये बंदिग्राहे भ-
यार्तो वा सदा स्वस्त्रीं निरीक्षयेत् १६ चांडालैः सह
संपर्कं या नारी कुरुते ततः विप्रान्दश वरान्कृत्वा स्व-
यं दोषं प्रकाशयेत् १७ आकंठसम्मिते कूपे गोमयोद-
ककर्दमे तत्र स्थिता निराहारा त्वहोरात्रेण निष्क्रमे-
त् १८ सशिखं वपनं कृत्वा भुंजीयाद्यावकौदनं त्रिरात्र-
मुपवासित्वा त्वेकरात्रं जले वसेत् १९ शंखपुष्पील-
तामूलं पत्रं वा कुसुमं फलं सुवर्णं पंचगव्यं च क्वाथ-
यित्वा पिबेज्जलं २० एकभक्तं चरेत्पश्चाद्यावत्पुष्पव-
ती भवेत् व्रतं चरति तद्यावत्तावत्संवसते बहिः २१
प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णे कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं गोद्वयं द-
क्षिणां दद्याच्छुद्धिः पाराशरोऽब्रवीत् २२ चातुर्वर्ण्य-
स्य नारीणां कृच्छ्रं चांद्रायणं व्रतं यथा भूमिस्तथा ना-
री तस्मात्तां न तु दूषयेत् २३ बंदीग्रहेण भुक्ता या ह-
त्वा बद्ध्वा बलाद्भयात् कृत्वा सांतपनं कृच्छ्रं शुद्ध्येत्पाराश-
रोऽब्रवीत् २४ सकृद्भुक्ता तु या नारी नेच्छंती पापकर्मभिः
प्राजापत्येन शुद्ध्येत ऋतुप्रस्रवणेन च २५ पतत्यर्द्धं
शरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत् पतितार्द्धशरीरस्य नि-
ष्कृतिर्न विधीयते

ग्राहो बलाद्दासीकरणं | भयार्तिश्चोरराजा

५६

तपन लक्षणमाह गोमूत्रमिति सप्तरात्रसाध्यमिदं एकाहसाध्य
मेकं संबुध्य विवक्षणात् २७ एकैकं प्रत्यहं पीत्वेति जाबालस्मरणात्
त्रिरात्रसाध्यमपि शाखुप परेह्यपवसेदिति याज्ञवल्क्यस्मरणात् अन्
योर्यथायोग विनियोगो द्रष्टव्यः २८ गर्भपातने प्रायश्चित्तमाह पात्रे

गायत्रीं जपमानस्तु कृच्छ्रं सांतपनं चरेत् गोमूत्रं गोम
यं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकं २७ एकरात्रोपवासश्च
कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतं २८ जारेण जनयेद्गर्भं मृते त्यक्ते
गते पतौ तां त्यजेदपरे राष्ट्रे पतितां पापकारिणीं २९
ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसा समन्विता स्नानं तस्याः
समुद्दिष्टं न तस्या गमनं पुनः ३० कामान्मोहान्नं यश्च
शिपत्नं बंधून्सुतान्पतिं सापि लोकान्परे लोके मानुषे
ष्वविशेषतः ३१ मदमोहगतां नारीं क्रोधाद्दंडादि ता
डितां अद्वितीयगतां चैव पुनरागमनं भवेत् ३२ दश
मे तु दिने प्राप्ते प्रायश्चित्तं न विद्यते दशाहं न त्यजेन्नारीं
त्यजन्नष्टश्रुतां तथा ३३ भर्ता चैव चरेत्कृच्छ्रं कृच्छ्रार्द्धं
चैव बांधवाः तेषां भुक्त्वा च पीत्वा च अहोरात्रेण शुद्ध
ति ३४ ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत्परपुंसा विवर्जिता गत्वा
पुंसां शतं याति त्यजेयुस्तां तु गोत्रिणः ३५ पुंसो यदि
गृहे गच्छेत्तदा शुद्धं गृहं भवेत् पितृमातृगृहं यच्च जारस्यैव

स्मिक स्त्री पत्यो स्तेन तु तदस्ह ३६ केऽप्तत्पक्षे गर्भपरोक्ष
जारेणोत्सृष्टेन निहितं गर्भं जनयेत् तत्काले प्रजनयेत्तां पापकारिणीं
समुत्सार्य परराष्ट्रे त्यजेत् २९ पंक्तिदूषित्वाभिचारं प्रत्याह ब्राह्मणी
ति रक्षितं न यापिता विन्ना पतिः पुत्रास्तु वाडके अभावे तत्पक्ष

र्पणमयतं भवेत् २८

नन्वेवमप्राप्तेकथंतच्छुद्धिरित्यत्राह उल्लिख्येति यस्मिन्गृहेसत्रा
साणिप्रविशति तद्गृहमभूमिभित्त्युल्लिख्यपश्चात्पंचगव्येनसंचये

उल्लिख्यतद्गृहंपश्चात्पंचगव्येनशोधयेत् त्यजेन्मृ
न्मयपात्रंवस्त्रंकाष्ठंचशोधयेत् ३७ संभारान्शोध
येत्सर्वान्गोवालैश्चफलोद्भवान् ताम्राणिपंचगव्येन
कांस्यानिदशभस्मभिः ३८ प्रत्येषामहोरात्रंपंचगव्यं
चशोधनं प्रायश्चित्तंचरेद्विप्रोब्राह्मणैरुपपादितं ३९
गोद्वयंदक्षिणांदद्यात्प्राजापत्यद्वयंचरेत् उपवासैर्व्र
तैःपुण्यैःस्नानसंध्यार्चनादिभिः ४० जपहोमदयादानैः
शुद्ध्यंतेब्राह्मणादयः ४१ आकाशंवायुरग्निश्चमेध्यंभूमि
गतंजलं नदुष्यंतिचदर्भाश्चयज्ञेषुचमसायथा ४२ इ
तिश्री अगम्यागमनादिप्रायश्चित्तंदशमोऽध्यायः १०
अमेध्यरेतोगोमांसंचांडालान्नमथापिवा यदिभुक्तं
विप्रेणकृच्छ्रंचांद्रायणंचरेत् १ तथैवक्षत्रियोवैश्योप्य
र्द्धंचांद्रायणंचरेत् शूद्रोप्येवंयदाभुंक्तेप्राजापत्यंस
माचरेत् २ पंचगव्यंपिबेच्छूद्रोब्रह्मकूर्चंपिबेद्द्विजः एक
द्वित्रिचतुर्गोवादद्याद्विप्रादनुक्रमात् ३ शूद्रान्नंसूत
कान्नंचअभोज्यस्यान्नमेवच शंकितंप्रतिषिद्धान्नंपूर्वो
च्छिष्टंतथैवच ४

तत्रस्थितंमृण्मयंपात्रं सर्वंत्यजेत् वस्त्रंकाष्ठं
चोक्तप्रकारेणशोधयेत् ३७ संभारानिति सुपक्वोल्खलादीन्द्रव्य
शुद्धिप्रकारेणैवशोधयेत् नारिकेलादिफलसंभवान्पात्रविशेषान्गो
वालैर्मार्जयेत् ताम्रपात्राणिपंचगव्यैः कांस्यपात्राणिदशवारभस्म

५०

अभोज्यस्य कदर्यादेरन्नं भुक्तं भोज्याभोज्यत्वेन संदिग्धं प्रतिषिद्ध-
भक्षितादि पूर्वोच्छिष्टं भक्ताद्यविशिष्टं विप्रेणायज्ञादापदन्नं तत्काला-
भिनसंकटं तु कं तदा ब्रह्मकूर्चं वक्ष्यमाणलक्षणं पावनं शोधकं च-
रेत्समाचरेत् ४।५ एवमुच्छिष्टस्याभोज्यत्वे कंचिद्विशेषमाह बा

यदि भुक्तं तु विप्रेण अज्ञानादापदापि वा । ज्ञात्वा समा-
चरेत्कृच्छ्रं ब्रह्मकूर्चं तु पावनं ५ बालैर्नकुलमार्जारै-
रन्नमुच्छिष्टितं यदा । तिलदर्भोदकैः प्रोक्ष्य शुद्ध्यते ना-
त्र संशयः ६ एकपंक्त्युपविष्टानां विप्राणां सहभोजने ।
यद्येकोऽपि त्यजेत्पात्रं शेषमन्नं न भोजयेत् ७ मोहाद्भु-
ञ्जीत यस्तत्र पंक्तावुच्छिष्टभोजने । प्रायश्चित्तं चरेद्विप्रः कृ-
च्छ्रं सांतपनं तदा । अहोरात्रोषितो भूत्वा पंचगव्येन शुद्ध्य-
ति ८ पीयूषं श्वेतलशुनं वृंताकफलगृंजनं । पलाण्डुं
वृक्षनिर्यासान्देवस्वकवकानि च ९ उष्ट्रीक्षीरमवी-
क्षीरमज्ञानाद्भुंजते द्विजः । त्रिरात्रमुपवासेन पंचगव्ये-
न शुद्ध्यति १० मंडूकं भक्षयित्वा तु मूषिकामांसमेव
च । ज्ञात्वा विप्रस्त्वहोरात्रं यावकान्नेन शुद्ध्यति ११ क्ष-
त्रियश्चापि वैश्यश्च क्रियावंतौ शुचिव्रतौ । तद्गृहेषु द्वि-
जैर्भोज्यं हव्यकव्येषु नित्यशः १२ घृतं क्षीरं तथा तैलं गु-
डं स्नेहेन पाचितं । गत्वा नदीतटे विप्रो भुंजीयाच्छूद्रभो-
जनं १३

लैरिति बालाः पंचवर्षाः कवर्षाः पंचवर्षात्परस्तेिति
स्मरणात् नकुलमार्जारौ प्रसिद्धौ बहुवचनात्सकलग्रहणं ते-
रुच्छिष्टीकृतमन्नं तिलदर्भयुक्तैरुदकैः प्रोक्षितं शुद्ध्यतीत्यन्नेस

५१

मद्यमांसरतं नित्यं नीचकर्मप्रवर्त्तकं । तं शूद्रं वर्जये
द्विप्रः श्वपाकमिव दूरतः । १४ द्विजशुश्रूषणरता
न्मद्यमांसविवर्जितान् । स्वकर्मनिरतान्नित्यं ताञ्छू
द्रान्नत्यजेद्द्विजः । १५ अज्ञानाद्भुञ्जते विप्राः सूतके
मृतकेपि वा । प्रायश्चित्तं कथं तत्र वर्णे वर्णे विनिर्दिशेत्
१६ गायत्र्यष्टसहस्रेण शुद्धिः स्याच्छूद्रसूतके । वैश्ये
पंचसहस्रेण त्रिसहस्रेण क्षत्रिये । १७ ब्राह्मणस्य यद
भुंक्ते द्विसहस्रेण दापयेत् । अथवा वामदेवेन साम्नैवै
केन शुद्ध्यति । १८ शुष्कान्नं गोरसं स्नेहं शूद्रवेश्मन आ
हृतं । पक्वं विप्रगृहे भुक्तं भोज्यं तन्मनुरब्रवीत् । १९ आ
पत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रगृहे यदि । मनस्तापेन शु
द्ध्येत द्रुपदां वा शतं जपेत् । २० दासनापितगोपालकुल
मित्रार्द्धसीरिणः । एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं
निवेदयेत् । २१ शूद्रकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु सं
स्थितः । असंस्काराद्भवेद्दासः संस्कारादेव नापितः । २२
क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां समुत्पन्नस्तु यः सुतः । स गोपा
ल इति ज्ञातो भोज्यो विप्रैर्न संशयः । २३ वैश्यकन्या
समुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः । सो ह्यार्धिक इति ज्ञेयो
भोज्यो विप्रैर्न संशयः । २४ अकामतस्तु यो भुंक्ते प्राय
श्चित्तं कथं भवेत् । मांसस्थितमभोज्यानां जलं दधि घृतं प
यः २५

त येपन द्विजशुश्रूषानतपरा मद्यादिसंबंधरहिताः स्वकर्मणि ताव क

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा उपसर्पति ब्रह्मकूर्चो
पवासेन यो ज्यावर्णस्य निष्कृतिः २६ शूद्राणां नोप
वासस्यात् शूद्रो दानेन शुद्ध्यति ब्रह्मकूर्चमहोरात्रं श्व
पाकमपि शोधयेत् २७ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिस
र्पिः कुशोदकं निर्दिष्टं पंचगव्यं तु पवित्रं पापशोधनं
२८ गोमूत्रं कृष्णवर्णायाः श्वेतायाश्चैव गोमयं पयः
ताम्रवर्णायाः रक्तायाः गृह्यते दधिः २९ कपिलायाः घृ
तं ग्राह्यं सर्वं कापिलमेव वा मूत्रमेकं पलं दद्यादंगुष्ठा
र्धं तु गोमयं ३० क्षीरं सप्तपलं दद्याद्दधि त्रिपलमुच्यते
घृतमेकपलं दद्यात्पलमेकं कुशोदकं ३१ गायत्र्या
दद्याद्गोमूत्रं गंधद्वारेति गोमयं आप्यायस्वेति च क्षीरं
दधिक्राव्णस्तथा दधि ३२ तेजोसि शुक्रमित्याज्यं देव
स्यत्वा कुशोदकं पंचगव्यमृचा पूतं स्थापयेदग्निसन्नि
धौ ३३ आपो हिष्ठेति चालोड्य मानस्तोकेति मंथयेत्
सप्तवारास्तु ये दर्भा अच्छिन्नाग्राः शुकत्विषः ३४ एतैरु
द्धृत्य होतव्यं पंचगव्यं यथाविधि इरावती इदं विष्णुर्मा
नस्तोके च शंवती ३५ एताभिश्चैव होतव्यं हुतशेषं पि
बेद्द्विजः आलोड्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु ३६
उद्धृत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु यत्त्वगस्थिगतं पा
पं देहे तिष्ठति देहिनां ब्रह्मकूर्चो दहेत्सर्वं प्रदीप्ताग्निरिवें
धनम् ३७

२६ शूद्रस्य विशेषमाह शूद्राणामिति शूद्राणामुपवासस्थाने

५६

गस्थ्यादिषुपरिणतंसद्दहति अग्निरिंधनमिवेति द्रष्टव्योरक्षो
धर्मविदृष्टांतः ३७ अदुष्टशोधकत्वंतर्हिनिम्नादत्राह पवित्र

पतितंत्रिषुलोकेषुदेवताभिरधिष्ठितं ३८ वरुणः
श्चैवसोमश्चसोमश्चहव्यवाहनः दधिमाषस्त्वमादित्य
स्सोमःक्षीरेघृतेरविः ३९ पिबतःपतितंतोयंभाजने
मुखनिःसृतं अपेयंतद्विजातीयाभुक्त्वाचांद्रायणंच
रेत् ४० कूपेचपतितंदृष्ट्वाश्वसृगालंचमर्कटं अ
स्थिचर्मादिपतितंपीत्वामेध्याअपोद्विजः ४१ नारं
तुपंककाकविड्वराहंखरोष्ट्रकं गावयंसौप्रतीकंच
मायूरंखाड्गकंतथा ४२ वैयाघ्रमार्क्षंसैंहंवाकूपेयदि
निमज्जति तडाकस्याथदुष्टस्यपीतंस्यादुदकंयदि ४३
प्रायश्चित्तंभवेत्पुंसःक्रमेणैतेनसर्वशः विप्रःशुध्येत्त्रि
रात्रेणक्षत्रियस्तुदिनद्वयात् ४४ एकाहेनतुवैश्य
स्तुशूद्रोनक्तेनशुध्यति ४५ परपाकनिवृत्तस्यपरपा
कारतस्यच अपचस्यतुभुक्तान्नंद्विजश्चांद्रायणंचरेत्
४६ अपचस्यचयद्दानंदातुरस्यकुतःफलं दातापि
ग्रहीताचद्वौतौनिरयगामिनौ ४७ गृहीतादिनि
मारभ्यपंचयज्ञान्ननिर्वपेत् परपाकनिवृत्तोसौमुनि
भिःपरिकीर्तितः ४८ पंचयज्ञान्स्वयंकृत्वापरान्नेनोप
जीवति सततंप्रातरुत्थायपरपाकरतस्तुसः ४९

ति वरुणाद्यधिष्ठितत्वेनत्रिषुलोकेषुपावनं स्नानादिनापि निर्

पाक इत्यस्य लक्षणमाह गृहस्थस्येति ददातीति शेषः निर्देशः
ईदृशीं नीशब्दमित्यादावन्यपरत्वस्यापि दर्शनात् गार्हस्थ्यमास्थितो
पञ्चदानवर्जितोऽपपच इत्यर्थः यो हि हित्वा विवाहाग्निं गृहस्थ इति

गृहस्थधर्मो यो विप्रो ददाति परवर्जितः ऋषिभिर्धि
र्मतत्त्वज्ञैरपचः परिकीर्तितः ५० युगे युगे तु ये धर्मा
स्तेषु तेषु च ये द्विजाः तेषां निंदा न कर्तव्या युगरूपा
हि ते द्विजाः ५१ हुंकारं ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वंकारं तु ग
रीयसः स्नात्वा तिष्ठन्नहः शेषमभिवाद्य प्रसादये
त् ५२ ताडयित्वा तृणेनापि कंठं बध्वापि वाससा वि
वादे वापि निर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ५३ अवगूर्य त्व
होरात्रं त्रिरात्रं क्षितिपातने अतिकृच्छ्रं च रुधिरे कृच्छ्रो
ऽभ्यन्तरशोणिते ५४ नवाहमतिकृच्छ्रः स्यात्पाणिपूर
न्नभोजनैः त्रिरात्रमुपवासः स्यादतिकृच्छ्रः स उच्यते
५५ सर्वेषामेव पापानां संकरे समुपस्थिते दशसाह
स्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनं परं ५६ इतिश्री अभक्ष्य
भक्षणादिप्रायश्चित्तवर्णनमेकादशोऽध्यायः ११ दुःस्व
प्नं यदि पश्येत्तु वांते च क्षुरकर्मणि मैथुने प्रेतधूमे च स्ना
नमेव विधीयते १ अज्ञानात्प्राश्य विण्मूत्रं सुरासंस्पृष्ट
मेव च पुनः संस्कारमर्हंति त्रयो वर्णा द्विजातयः २

मन्यते अन्नं स्नानभोक्तव्यं वृथापाको हि संस्कृत इति बृहस्पतिवच
नाद् वृथापाकोऽपि च कारात् ५० नन्वेवं कलौ कस्यापि भोज्यान्नतानस्या
त्सर्वेषामेतन्मतानामत आह युगे युगे इति अयमभिसंधिः युगस्वभाव
युक्ता धर्मप्रवृत्तिः परिहार्यत्वात् तेषामनित्यत्वं प्रमादालस्यादिप्रयुक्तदो

अजिनंमेषलादंडोभैक्ष्यचर्याव्रतानिच निवर्त्तेतेद्वि
जातीनांपुनःसंस्कारकर्मणि ३ विण्मूत्रभक्षणेशुद्ध्य
र्थंप्राजापत्यसमाचरेत् पंचगव्यंचकुर्वीतस्नात्वापी
त्वाशुचिर्भवेत् ४ जलाग्निपतनेचैवप्रव्रज्यानाशके
षुच शूद्रावसितवर्णानांकथंशुद्धिर्विधीयते ५ प्रा
जापत्यद्वयेनैवतीर्थाभिगमनेन च वृषैकादशदानेन
वर्णाःशुद्ध्यंतितेत्रयः ६ ब्राह्मणस्यप्रवक्ष्यामिवनंग
त्वाचतुष्पथे सशिखंवपनंकृत्वाप्राजापत्यद्वयंचरेत्
७ गोद्वयंदक्षिणांदद्याच्छुद्धिंपाराशरोब्रवीत् मुच्यते
सर्वपापेभ्योब्राह्मणस्तंचरन्श्रुति ८ आग्नेयंवारुणंब्रा
ह्मंवायव्यंदिव्यमेतच स्नानानिपंचपुण्यानिकीर्तिता
निमनीषिभिः ९ आग्नेयंभस्मनास्नानमवगाह्यतुवा
रुणं आपोहिष्ठेतिचब्राह्म्यंवायव्यंगोरजःस्मृतं १०
यत्तुसातपवर्षेणस्नानंतद्दिव्यमुच्यते तत्रस्नात्वातुगं
गायांस्नातोभवतिमानवः ११ स्नातुंयातंद्विजंसर्वेदे
वाःपितृगणैःसह वायुभूतास्तुगच्छंतितृषार्त्ताःसलि
लार्थिनः १२ निराशास्तेनिवर्तंतेवस्त्रनिष्पीडनेकृ
ते तस्मान्नपीडयेद्वस्त्रमकृत्वापितृतर्पणं १३ रो
मकूपेष्ववस्थाप्यतिलैस्तर्पयतेपितॄन् तर्पितास्तेन
तेसर्वेरुधिरेणमलेनच १४

पुनरुपनयने. सर्वधर्मपा
तावपवदति अजिनमिति अजिनंकृष्णाजिनादिमेखलामौञ्जी

अवधूतोतियःकेशान्स्नात्वाप्रश्रवतोद्विजः आचामेद्
जलस्थोपिसबाह्यःपितृदेवते १५ शिरःप्रावृत्यकं
ठंवामुक्तकच्छशिखोपिवा विनायज्ञोपवीतेनआचां
तोप्यशुचिर्भवेत् १६ जलेस्थलस्थोनाचामेज्जलस्थ
श्चबहिःस्थले उभेस्पृष्ट्वासमाचामेदुभयत्रशुचिर्भ
वेत् १७ स्नात्वापीत्वाक्षुतेसुप्तेभुक्त्वारथ्योपसर्पणे
आचांतःपुनराचामेज्जलस्थश्चबहिःस्थले १८ क्षुतेनि
ष्ठीवनेचैवदंतोच्छिष्टेतथानृते पतितानांचसंभाषेदक्षि
णंश्रवणंस्पृशेत् १९ प्रभासादीनितीर्थानिगंगाद्याः
सरितस्तथा विप्रस्यदक्षिणेकर्णेसंतीतिमनुरब्रवीत्
२० अग्निरापश्चवेदाश्चसोमसूर्यानिलस्तथा सर्वएव
तुविप्रस्यकर्णेतिष्ठंतिदक्षिणे २१ भास्करस्यकरैःपू
तंदिवास्नानंप्रशस्यते अप्रशस्तंनिशिस्नानंराहोरन्य
त्रदर्शनात् २२ मरुतोवसवोरुद्राआदित्याश्चाथदे
वताः सर्वेसोमेप्रलीयंतेतस्माद्दानंतुसंग्रहे २३ खेल
यज्ञेविवाहेचसंक्रांतौग्रहणेतथा शर्वर्यांदानमस्त्ये
वनान्यत्रतुविधीयते २४ पुत्रजन्मनियज्ञेचतथाचात्य
यकर्मणि राहोश्चदर्शनेदानंप्रशस्तंनान्यदानिशि
२५ महानिशातुविज्ञेयामध्यस्थंप्रहरद्वयम् ॥

प्रदोषपश्चिमौयामौ दिनवत्स्नानमाचरेत् २६ चैत्यवृ
क्षश्चितिर्यूपश्चांडालस्सोमविक्रयी एतांस्तु ब्राह्मणः
स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् २७ अस्थिसंचयनाद
पूर्वं तु दिवा स्नानमाचरेत् अंतर्दशाहे विप्रस्य ह्यूर्ध्व
माचमनं स्मृतं २८ सर्वं गंगासमं तोयं राहुग्रस्ते दिवा
करे सोमग्रहे तथैवोक्तं स्नानदानादिकर्मसु २९ कु
शैः पूतं भवेत्स्नानं कुशेनोपस्पृशेद्द्विजः कुशेन चोद्धृतं
तोयं सोमपानसमं भवेत् ३० अग्निकार्यात्परिभ्रष्टाः सं
ध्योपासनवर्जिताः वेदं चैवानधीयानाः सर्वे ते वृषलाः
स्मृताः ३१ तस्माद्वृषलभीतेन ब्राह्मणेन विशेषतः
अध्येतव्योप्येकदेशो यदि सर्वं न शक्यते ३२ शूद्रान्नर
सपुष्टस्याप्यधीयानस्य नित्यशः जपतो जुह्वतो वापि
गतिरूर्ध्वा न विद्यते ३३ शूद्रान्नं शूद्रसंपर्कः शूद्रेण च
सहासनं शूद्रात्ज्ञानागमश्चापि ज्वलंतमपि पातयेत्
३४ यः शूद्रात्पाचयेन्नित्यं शूद्री च गृहमेधिनी वर्जितः
पितृदेवेभ्यो रौरवं याति सद्विजः ३५ मृतसूतकपुष्टांगं
द्विजं शूद्रान्नभोजिनं अहमेतन्न विजानामि कां कां योनिं
गमिष्यति ३६ गृध्रो द्वादशजन्मानि दशजन्मानि शूक
रः श्वयोनौ सप्तजन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ३७

दक्षिणार्थंतुयोविप्रःशूद्रस्यजुहुयाद्धविः ब्राह्मण
स्तुभवेच्छूद्रःशूद्रस्तुब्राह्मणोभवेत् ३८ मौनव्रतम
थाश्रित्यआसीनोनवदेद्द्विजः भुंजानोहिवदेद्यस्तु
तदन्नंपरिवर्जयेत् ३९ अर्द्धभुक्तेतुयोविप्रस्तस्मि
न्पात्रेजलंपिबेत् हतंदैवंचपित्र्यंचआत्मानंचैवघा
तयेत् ४० भुंजानेषुतुविप्रेषुयोग्रेपात्रंविमुंचति सम्मू
ढस्तुपापिष्ठोब्रह्मघ्नःसउच्यते ४१ भोजनेषुचति
ष्ठस्तुस्वस्तिकुर्वंतियेद्विजाः नदेवास्तृप्तिमायांतिनि
राशाःपितरस्तथा ४२ स्नात्वानैवचभुंजीतअजम्बामि
मपूज्यचनपर्णपृष्ठेभुंजीतरात्रौदीपंविनातथा ४३
गृहस्थस्तुदयायुक्तोधर्ममेवानुचिंतयेत् पोषवर्गार्थ
सिद्ध्यर्थंन्यायवर्तीसुबुद्धिमान् ४४ न्यायोपार्जितवि
त्तेनकर्तव्यंह्यात्मरक्षणं अन्यायेनतुयोजीवेत्सर्व
कर्मबहिःकृतः ४५ अग्निर्विकापिलासत्रीराजाभि
क्षुर्महोदधिः हष्टमात्राःपुनंत्येतास्तस्मात्पश्येत्तुनित्य
शः ४६ अरणीकृष्णमार्जारंचंदनंसुमणींघृतम्
तिलांकृष्णाजिनंछागंगृहेचैतानिरक्षयेत् ४७ गा
वांशतंसैकवृषंयत्रतिष्ठत्ययंत्रितम् ॥ ॥ ॥

योविप्रःशूद्रस्यदक्षिणार्थंस्तुहविर्जुहुयात्सजीवन्शूद्रोभवेत्

तानि दत्तानि हि तु गोचर्मदानं विधातुं तल्लक्षणमाह गवामिति सैकवृषभकं
वृषभसहितं त्रयं त्रिंशत् स्वच्छंदं तस्माद्दशगुणा भूमिर्गोचर्म उच्यते मनसु
दशहस्तेन दंडेन त्रिंशत्तत्र शतं पुनः पंचचाभ्यधिकं कृत्वा एतद्गोचर्म

तस्मिन्नं दशगुणीतं गोचर्म परिकीर्तितं ४८ ब्रह्मह
त्यादिभिर्मर्त्यो मनोवाक्कायकर्मजैः एतद्गोचर्मदा
नेन मुच्यते सर्वपातकैः ४९ वापीकूपतडागाद्यैर्वा
जपेयशतैर्मखैः गवां कोटिप्रदानेन भूमिहर्ता न शु
द्ध्यति ५० कुटुंबिने दरिद्राय श्रोत्रियाय विशेषतः
यद्दानं दीयते तस्मै तद्दानं शुभकारकं ५१ अष्टादश
दिनादर्वाक् स्नानमेव रजस्वला अत ऊर्ध्वं त्रिरात्रं
स्यादुशना मुनिरब्रवीत् ५२ युगं युगद्वयं चैव त्रियु
गं च चतुर्युगं चांडालसूतिकोदक्यापतितानामधः
क्रमात् ५३ ततः सन्निधिमात्रेण सचैलं स्नानमाच
रेत् स्नात्वावलोकयेत्सूर्यमज्ञानात्स्पृशते यदि ५४
विद्यमानेषु हस्तेषु ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः तोयं पिब
ति वक्त्रेण श्वयोनौ जायते ध्रुवं ५५ यस्तु क्रुद्धः पुमान्

लक्षणं ह
डेन त्रिंशद् | ॥ ब्रूयाज्जायां याहि त्वं गम्यतां | दशहस्तेन दं
डा निवर्तन

तान्येव दशगोचर्मदाता पापैः प्रमुच्यते इति मतभेदाद्द्वेध्यन्तात्मः
ग्रहणान्न दोषः ४८ तद्दानमाह ब्रह्महत्यादिभिरिति ब्रह्महत्यादि
भिरित्यादिशब्दात्सुरापानसुवर्णस्तेयगुरुतल्पगमनानां ग्रहणं [illegible]
[illegible] महापातकानि [illegible] शब्देन [illegible] ग्रहणं सर्व

मिश्रुति तदा पर्वविद्वाहोति नस्तक्रोधवीजं तथाहानंकरिष्यामीति सं
कल्प्य तथा वा द्विभिः संकल्पनकरोति पंचदत्रैलिदिदद्यात्

पुनरिक्षति चेदेनां विप्रमध्ये तु श्रावयेत् ५६ गर्तः
कद्दमो धोवास्तु तिष्ठाम्भसा यार्दितः दानं पापम्
कृत्वा तु प्रायश्चित्तं दिनत्रयं ५७ उपस्पृशेत्त्रिषवणं
स्नानद्युपसंगमे चीर्णांते चैव गां दद्याद्ब्राह्मणान्भोज
येद्दश ५८ ज्ञात्वा रमावि प्रस्यानि भिक्षाचरणस्य च
अन्नं भुक्त्वा द्विजः कुर्यादिनमेकमभोजनं ५९ सदा
चारस्य विप्रस्य तथा वेदांतवेदिनः भुक्त्वान्नं मुच्यते पा
पादहोरात्रांतरांतरः ६० ऊर्ध्वोच्छिष्टमधोच्छिष्टमंतरि
क्षमृतौ तथा कृच्छ्रत्रयं प्रकुर्वीत गाशौचमरणे तथा
६१ कृच्छ्रो देव्ययुतं चैव प्राणायामशतद्वयं पुण्यतीर्थे
नार्द्रशिरःस्नानं द्वादशसंख्यया द्वियोजनं तीर्थयात्रा
कृच्छ्रमेकं प्रकल्पितं ६२ गृहस्थः कामतः कुर्याद्रेतसः
स्खलनं भुवि सहस्रं तु जपेद्देव्याः प्राणायामैस्त्रिभिः सह
६३ चातुर्विद्योपपन्नस्तु विधिवद्ब्रह्मघातके समुद्रसेतु
गमनं प्रायश्चित्तं समादिशेत् ६४ सेतुबंधपथे भिक्षां
चातुर्वर्ण्यात्समाचरेत् वर्जयित्वा विकर्मस्थांश्छत्रोपान
द्विवर्जितः ६५ श्वित्रोपमा

तन्मदुपदिष्टप्राय
समुद्रगामिन्योर्नद्योः संगमे ... स्नानपूर्वकं त्रिरात्रमुपोष्य चतुर्थे
अहि गां दत्त्वा ... पूजामालितयनेन सर्ववर्णाधारस्य
वतमोक्षयमत्तु प्राजापत्यं चरेदिति ... इति ... मानव ... ब्राह्मणे च

अहंदुष्कृतकर्मावैमहापातककारकः गृहद्वारेषुति
ष्ठामिभिक्षार्थीब्रह्मघातकः ६६ गोकुलेषुवसेच्चै
वग्रामेषुनगरेषुच तपोवनेषुतीर्थेषुनदीप्रस्रवणे
षुच ६७ एतेषुख्यापयंलोकःपुण्यंगत्वातुसागरम्
दशयोजनविस्तीर्णंशतयोजनमायतं ६८ रामचंद्र
समादिष्टनलसंचयसंचितं सेतुंदृष्ट्वासमुद्रस्यब्रह्म
हत्यांव्यपोहति ६९ यजेतवाश्वमेधेनराजातुपृथिवी
पतिः सेतुंदृष्ट्वाविशुद्ध्यात्मात्ववगाहितसागरं ७० पु
नःप्रत्यागतोवेश्मवासार्थमुपसर्पति सपुत्रःसह
भृत्यश्चकुर्याद्ब्राह्मणभोजनं ७१ गाश्चैवैकशतंदद्या
च्चतुर्विधेषुदक्षिणां ब्राह्मणानांप्रसादेनब्रह्महा
विमुच्यते ७२ विंध्यादुत्तरतोयस्यनिवासःपरिकीर्ति
तः पराशरमतंतस्यसेतुवंधस्यदर्शनं ७३ सवन
स्यांस्त्रियंहत्वाब्रह्महत्याव्रतंचरेत् मद्यपश्चद्वि
जःकुर्यान्नदींगत्वासमुद्रगां ७४ चांद्रायणेतपश्ची
र्णेकुर्याद्ब्राह्मणभोजनं अनडुत्सहितांगांचदद्या
द्विप्रेषुदक्षिणां ७५

लेषिति ग्रामाद्व ... हिःकल्पितोनिवासोगोकुलं कतिपयनिवासोग्रामः चातुर्वर्ण्यानेकजनवासोनगरी मुन्यादिनिवासस्तपोवनं देवनद्यां तीर्थं देवस्थानादि प्रस्रवणं जलनिर्गमपर्वतादिस्थानं तत्रवसेत् ६७ तत्रापिस्वेनःख्यापये

तापीत्वा शुद्ध्यर्थं तामेव क्वथमनाग्निसमस्पर्शां पिबेत् तेनहि का
मभिकयोः शुद्ध्यति सुरां पिबेदिति जलं पिबेदिति जलादेरुपलक्ष
णं सुरायस्तु सुरां तप्तां पयो वा जलमेव वा तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा वि
शुद्ध्यतीति वृद्धपराशरवचनात् ७६ सुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तमाह अप

सुरापानं सकृत्कृत्वा अग्निवर्णां सुरां पिबेत् स पावयेत्
दात्मानमिह लोके परत्र च ७६ अपहृत्य सुवर्णं तु
ब्राह्मणस्य ततः स्वयं गृहीत्वा मुशलमादाय राजानं
वधाय तु ७७ ततः शुद्धिमवाप्नोति राज्ञा मुक्तोऽथ
वा च कामात्स्पृष्ट्वा तां यस्मान्नान्यथा वधमर्हति
७८ आसनाच्छयनाद्यानात्संभाषात्सहभोजनात्
संक्रामन्तीह पापानि तैलबिन्दुरिवाम्भसि ७९ चान्द्रा
यणं यावकं च तुलापुरुष एव च गवां चैवानुगमनं
सर्वपापप्रणाशनं ८० एतत्पाराशरं शास्त्रं श्लोका
नां शतपंचकं द्विनवत्या समायुक्तं धर्मशास्त्रस्य संग्रह

हृत्य सुवर्णमिति ब्राह्म | ह: ८१ | ॥ णस्वामिकं षोडशमाष
कादन्यं न हृत्वा शुद्धि | | कामः स्वयमेव मुशलमा
दाय स्वयं वधाय गच्छेत् राज्ञा निहतो मुक्तो वा शुद्ध्यति षट्त्रिंशन्मतेप्र
माणभेदेन प्रायश्चित्तभेदात् वालाग्रमात्रेऽपहृते प्राणायामं समाचरे
त् लिक्षामात्रेऽपि च तथा प्राणायामत्रयं बुधः राजसर्षपमात्रे च प्राणा
यामचतुष्टयं गायत्र्यष्टसहस्रं च जपेत्पापविशुद्धये गौरसर्षपमा
त्रे तु सावित्रीं वै दिनं जपेत् यवमात्रे सुवर्णे च प्रायश्चित्तं दिनत्रयं सुवर्णे
कृष्णलं हीकमपे[illegible] कृच्छ्रसांतपनं कुर्यात्तत्पापस्य वि
शुद्धये अपहृत्य सुवर्णस्य माषमात्रं द्विजाधमः गोमूत्रयावकाहार

स्त्वनीतिः पिणाकाद्या
मासोत्रास्मृतिवाक्यनिवासरः
यवाग्नितलपवाशास्त्रक्ष्यः सा
मोऽयं यत्र्यो यवाग्नि राजः
आसादिके कस्यापथा काम उ
लापत्र्यमरागेयं श्रेयः पं
शाहिकःतुनि नत्रायिणिकं
लाबलिः आचामाक्षः
पदंत्रदद्यि उदकं मिश्रं

अथ शौचाचारांश्च शिक्षयेदिति वचनादेतदध्ययनस्यानि
त्यफलप्रदर्शनेन काम्यत्वमपीत्यभिधातुमाह यथेति अध्य
नमध्ययनक्रियातत्कर्मीभूतानि वेदादीनि तद्विधिर्नित्यानि तथे
मपि नित्यं तथापि स्वर्गकामिना प्रयत्नेनाध्येतव्यं स्वर्गश्च पुन
र्नसंभिन्नंत्वयग्रस्तमनंतरं अभिलाषोपनीतं यत्सुखं तत्स्वः पद

यथाध्ययनकर्म्माणि धर्म्मशा।
स्त्रमिदं तथा अध्येतव्यं प्रयत्ने
न नियतस्स्वर्गकाम्यया ८२ इ
ति श्रीपाराशरे धर्मशास्त्रे महाप
ताकप्रायश्चित्तं नाम द्वादशोध्यायः

स्पदमिति वचनात्मोक्ष एव तत्कामेनेत्यर्थः तदुक्तं बृहन्नारदीये
पराशरोदितं शास्त्रं चातुर्वर्ण्याश्रमाय च वेदितव्यं प्रयत्नेन सदाध्येय
द्विजातिभिरिति तस्य च पर्वमात्रेऽनध्यायेऽनात्यन्तं गुरुनध्याया नचापि
नैतिहासपुराणयोः न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वन्येतानि वर्जयेदिति बो
धवचनात् इतिश्री॰ धर्मशास्त्रे विद्वन्मनोहरे धरणीधरोद्धृते धर्मरत्ने द्वाद: